Also available in C.D. at
ZEN INFORMATICS (Sales)
Devashram Mahadeva Road,
Arrah, Bihar (INDIA)
Telephone : 06182- 237729

J.N. - ख / 162

नीतिवाक्यामृत

All rights including Copyright © Reserved with
Sri Dev Kumar Jain, Oriental Research Institute
Bhagwan Mahavir Marg, Arrah, Bihar (INDIA)

नीतिवाक्यामृत

कर्त्ता-सोमदेव सूरि

भाषा-संस्कृत

नीतिवाक्या० ॥ ऐं ॥ ॐ नमः सिद्धेभ्यः ॥ श्री भगवते नमः ॥ सोमं सोमसमाकारं सोमाभं सो
१ मसंभवम् । सोमदेवं मुनिं नत्वा नीतिवाक्यामृतं ब्रुवे ॥ १ ॥ अथ धर्मार्थकामफ-
लाय राज्याय नमः ॥ यतोऽभ्युदयनिःश्रेयससिद्धिः स धर्मः ॥ अधर्मः पुनरेतद्वि
परीतफलः ॥ आत्मवत्परत्र कुशलवृत्तिचिंतनं शक्तितस्त्यागतपसी च ध
र्माधिगमोपायाः [सर्व] सत्वेषु हि समता सर्वाचरणानां परमं चरणम् ॥ न खलु भू
तद्रुहां कापि क्रियाप्रसूते श्रेयांसि परत्रेह च ॥ अजिघांसुमनसां व्रतरिक्तम
पि चरितं स्वर्गाय जायते । स खलु त्यागो देशत्यागाय यस्मिन् कृते न भवत्या- १
त्मनो दौःस्थित्यम् । स खलु अर्थी परिपंथी यः परस्पदौः ॥ स्थित्यं जानन्नपि

नी०वा०मृ० सखलुलुब्धोयःसत्सुविनियोगादात्मनासहजन्मांतरेषुनयत्यर्थम्।अदातुः
२ प्रियालापोन्यत्रलाभस्यांतरायः।सदैवदुःस्थितानांकोनामबंधुः।नित्यम
र्थ्यमानात्कोनामनोद्विजते।इंद्रियमनसोर्नियमानुष्ठानंतपः।विहिताचर
णंनिषिद्धपरिवर्जनंचनियमः विधिनिषेधावैतिह्यायत्तौ।तत्रखलुसद्भिः
श्रद्धेयमैतिह्यंयत्रनस्वप्रमाण।बाधापूर्वापरविरोधोवा।हस्तिस्नानमिव
विफलंसर्वमनुष्ठानमनियमितेंद्रियमनोवृत्तीनां।दुर्भगाभरणमिवके।
वलंदेहखेदावहमेवज्ञानंस्वयमनाचरतः।सुलभःखलुकथकइवपरस्य २
धर्मोपदेशेलोकः प्रत्यहंकिमपिनियमेनप्रयच्छतस्तपस्यतोवाप्नवंत्य

अभिलषत्यर्थम्।तद्वृत्तमाचरितव्यंयन्नसंशयतुलामारोहतः॥शरीरमन
सऐहिकामुत्रिकफलार्थमर्थव्ययस्त्यागः॥तस्मान्निर्जितमिवापात्रेष्वर्थव्य
यः॥पात्रंहित्रिविधंधर्म्मपात्रंकार्यपात्रंकामपात्रंचेतिमेवंकीर्त्तिरितिकेचि
त्।किंतयाकीर्त्यायाआश्रितान्नविभर्त्तिप्रतिरुणद्धिवाधर्म्मम्॥भागीरथी
श्रीपार्वतीवत्॥भावानामन्यदेवप्रसिद्धेःकारणंनपुनस्त्यागः।यतोनखलु
गृहीतारोव्यापिनःसनातनाश्चसखलुकस्यापिमाभूदर्थोयत्राशाभंगःशर
णागतानाम्॥अर्थिषुसंविभागःस्वयमुपभोगश्चार्थस्यहिद्वेफले।नास्त्यौचि
त्यमेकांतलुब्धस्य।दानप्रियवचनाभ्यामन्यस्यहिसंतोषोत्पादनमौचित्यम्

नीत०वा० गः किंनामनकरोति। अनिवर्तस्त्वाश्रयमेवदहंतिदुर्जनाः। वनगजइवतदा
३ त्वसुखलुब्धःकोनभवत्यास्पदमापदाम्। धर्मातिक्रमातधनंपरेनुभवंतिस्व
यंतुपापस्यभाजनंसिंहइवसिंधुरवधात्। बीजभोजिनःकुटुंबिनइवनास्ति
अधर्मिकस्यायत्यांकिमपिशुभम्। यःकामार्थावुपहत्यधर्ममेवोपास्तेसपा
क्वंक्षेत्रंपरित्यज्यारण्यंकृषति। सखलुसुखीयोमुत्रसुखाविरोधेनसुखा
मनुभवति। [redacted] । इदमिह
परमाश्चर्यंयदन्यापसुखलवात्। इहामुत्रचानवधिर्दुःखानुबंधःसुखादिर्दि ३
निःप्राणिनामुत्कर्षापकर्षौधर्मयोर्लिंगम्। किमपिहिहिस्तितद्वस्तुयत्रानैश्व

वश्यंमहीयांसःपरेलोकाः।कालेनसंचीयमानःपरमाणुरपिजायतेमेरुः।ध
र्म्मश्रुतधनानांलवोपिप्रतिदिनंसंगृह्यमाणोभवतेसमुद्रादप्यधिकः।धर्म्मा
यनित्यमजाग्रतामात्मवंचनं।कस्यनामएकदैवसंपद्यतेपुण्यराशिः।स्वय
मनाचरंतोमनोरथाः।स्वप्नराज्यसमाः।धर्म्मफलमनुभवतोह्यधर्म्मानुष्ठानम
नात्मज्ञस्य।कःसुधीर्भैषजमिवात्महितंधर्म्मपरोपरोधान्नानुतिष्ठति।धर्म्मा
नुष्ठानेभवत्यप्रार्थितमपिप्रातिलोम्यंलोकस्य।अधर्म्मकर्म्मणिकोनाम।नो
पाध्यायःपुरश्चारीवा।कंठगतैरपिप्राणैर्नाशुभंकर्म्मसमाचरंतिकुशलबु
द्धयः।स्वव्यसनसंतर्प्पणायधूर्तैर्दुरीहितवृत्तयः।क्रियंतेश्रीमंतःखलसं

भिमानिकरसानुविद्धा सर्वेंद्रियप्रीतिर्यतः स कामः। धर्मार्थाविरोधेन कामं से-
वेततननिःस्यात्। समं वा त्रिवर्गं सेवेत। एको ह्यत्यासेवितो धर्मार्थकामा-
नामात्मानमितरौ च पीडयति। परार्थे भारवाहिन इवात्मसुखं निरुंधानस्य ध-
नोपार्जनं। इंद्रियमनःप्रसादनफला हि विभूतयः। नाजितेंद्रियस्य कापि कार्य-
स्य सिद्धिरस्ति। इष्टेर्थेऽनासक्तिर्विरुद्धे चाप्रवृत्तिरिंद्रियजयोर्थशास्त्राध्यय-
नं वा कारणे कार्योपचारात्। योऽनंगेनापि जीयते स पुष्टांगानरातीन्कथं जये-
त्। न कामासक्तस्यास्ति चिकित्सितं। न तस्य धनं धर्मं शरीरं वा यस्य स्त्रीष्वत्यास- ४
क्तिः। विरुद्धकामवृत्तिः समृद्धोपि न चिरं नंदति। धर्मार्थकामानां युगपत्स-

र्य्यमदृष्टाधिष्टात्या । इतिधर्म्मसमुद्देशः ॥ यतःसर्वप्रयोजनसिद्धिःसोर्थस्यभाज
नंयोर्थानुवंधेनार्थमनुभवति । अलब्धलाभोलब्धपरिरक्षणंरक्षितविवर्द्धनंचे
त्यर्थानुवंधः तीर्थमर्थेनासंभावयन्मधुछत्रमिवसर्वात्मनाविनश्यति । धर्म्म
समवायिनः । कार्यसमवायिनश्चपुरुषांतीर्थम् । तादात्विकमूलहरकदर्येषु
नासुलभः । प्रत्यवायः यःकिमप्यसंचिंत्योत्पन्नमर्थंव्ययतिसतादात्विकः
यःपितृपैतामहमन्यायेनानुभवतिसमूलहरः ॥ योभृत्यात्मपीडाभ्यामर्थंसं
चिनोतिसकदर्य्यः तादात्विकमूलहरयोरायत्यांनास्तिकल्याणं । कदर्य्यस्या
र्थसंग्रहोराजदायादतस्कराणामन्यतमस्यनिधिः । इत्यर्थसमुद्देशः ॥ २ ॥ अ

नीतवाक्या० लप्रतिकूलयोरिंद्रयमस्थानंसराजाराज्ञोहिदुष्टनिग्रहःशिष्टपरिपालनंचधर्मो ।
५ नपुनःशिरोमुंडनंजटाधारणंवाराज्ञःपृथ्वीपालनोचितंकर्मराज्यम् । वर्णाश्रम
वतीधान्यहिरण्यपशुकुप्यविशिष्टफलप्रदाचपृथ्वीं । ब्राह्मणाःक्षत्रियावि
ट्शाःशूद्राश्चवर्णाः ब्रह्मचारीगृहस्थोवानप्रस्थोयतिरित्याश्रमाः । सउपकुर्वा।
णकोब्रह्मचारीयोवेदमधीत्यस्नायात् । स्नानंविवाहदीक्षाभिषेकः । सनैष्ठिके ।
ब्रह्मचारीयस्यप्राणांतिकमदारकर्म । उत्पन्नःपुनीतेवंशंसपुत्रः । अपुत्रःपुमा
न्पितॄणामृणभाजनं । अनध्ययनोब्रह्मर्षीणां । अयजन्मानोदेवानां । अहंता ५
कारोमनुष्याणां । आत्मावैपुत्रोनैष्ठिकस्य । अयमात्मात्मनात्मानमात्मनि

मवायेपूर्वःपूर्वोगरीयान्। कालसहत्वेपुनरर्थएव। धर्मकामयोरर्थमूलत्वा
त्। इतिकामसमुद्देशः॥३॥ अक्तिंयुतःप्रणीताः कामक्रोधलोभमदमानह
र्षाः। क्षितीशानामंतरंगोरिषड्वर्गः परपरिगृहीतास्वनूढासुवास्त्रीषुदुरभि
संधिःकामः॥४॥ अविचार्यपरस्यात्मनोवापायहेतुरितिक्रोधः॥५॥ दानार्हे
षुस्वधनाप्रदानमकारणंपरवित्तग्रहणंचालोभः। कुलबलैश्वर्यरूपवि
द्याभिरात्मनोहंकारकरणंपरप्रधर्षनिबंधनंवामदः। दुरभिनिवेशोमोक्षो।
पयुक्तोक्तग्रहणंवामानः॥६॥ निर्निमित्तमन्यस्यदुःखोत्पादनेनस्वस्यार्थ
संचयेनवामनःप्रतिरंजनोहर्षः॥ इत्यरिषड्वर्गश्चतुर्थःसमुद्देशः॥४॥ योनुकू

नीतिवाक्या०
६

विनोनचिरंकुशलं। अनस्त्रशूरइवाशास्त्रःप्रज्ञावानपिभवति। सर्वेषांगोचरः
अलोचनगोचरेह्यर्थेपुरुषाणांशास्त्रंतृतीयंलोचनं। अनधीतशास्त्रःचक्षुष्मान
पिपुमानंधएव। नह्यज्ञानादपरःपशुरस्ति। वरमराजकंभुवनंनमूर्खोराजा।
अकृतसंस्कारंरत्नमिवसुजातमपिराजपुत्रंननायकपदायामनंतिसाः
धवः। नपुनर्दुर्विनीताद्राज्ञःप्रजाविनाशायापरोस्त्युत्पातः। युक्तायुक्तवि
योगयोरविवेकमतिर्वासदुर्विनीतः यत्रसद्भिराधीयमानगुणाःसंक्रामं-
तीतितद्द्रव्यम्। द्रव्यंहिक्रियांविनयतिनाद्रव्यम्। यतोद्रव्याद्रव्यप्रकृतिर ६
पिकश्चित्पुरुषःसंकीर्णगजवत्द्रव्यम् [redacted] द्रव्यंहिक्रियांविनयतिनाद्र-

संदधानः।पूततांप्रतिपद्यतेनित्यनैमित्तिकानुष्ठानस्थोगृहस्थःब्रह्मामरपित्र
तिथिभूतयज्ञाहिनित्यमनुष्टानं।दर्शपौर्णमासाद्याश्रयंनैमित्तिकम्।यःखा-
लुयथाविधिजानपदमाहारंसंसारव्यवहारंचपरित्यज्यसकलत्रोनिःकलत्रो-
वावनेप्रतिष्ठतेसवानप्रस्थःयोदेहमात्रारामः।सम्यग्विद्यानौलाभेनतृष्णा-
सरित्तरणाययोगाययततेसयतिः।राज्यमूलंक्रमोविक्रमश्चआचारसंपत्तिः
क्रमसंपत्तिंकरोति।अनुत्सेकःखलुविक्रमस्यालंकारः।क्रमविक्रमयोरन्य
तमपरिग्रहेणराज्यस्यदुःकरःपरिणामःक्रयविक्रयोरधिष्टानंबुद्धिमान
हार्यबुद्धिर्वायोविद्याविनीतमतिःसबुद्धिमान्सिंहस्येवकेवलंपौरुषावलं

नीतवाक्या० क्षिकीत्रयीवार्त्तादंडनीतिश्चतस्रोराजविद्याः।अधीयानोह्यान्वीक्षिकींकार्य ।
७ कार्याणांवलावलंहेतुभिर्विचारयति।नविषीदतिव्यसनेषुनाभ्युदयेनविक ।
र्यतेसमधिगच्छतिचप्रज्ञावान्वैशारद्यं।त्रयींपठन्वर्णाश्रमाचारेष्वातीव।
प्रगल्भतेजानातिचसमस्तामपिधर्माधर्मस्थितिं।युक्तितःप्रवर्त्तयन्वार्त्तां
सर्वमपिजीवलोकमभिनंदयति।लभतेचस्वयंसर्वानपिकामान्।यमइव ।
पराधिषुदंडप्रणायिनिविद्यमानेराज्ञिनप्रजाःस्वमर्यादामतिक्रामंतिप्रसी
दंतित्रिवर्गफलाहिविभूतयःसांख्ययोगोलोकायतंचान्वीक्षिकी।बौद्धार्ह ७
तोःश्रुतेःप्रतिपक्षत्वात्।प्रकृतिपुरुषज्ञोहिराजासत्वमवलंवते।रजःफलं

समम् । यतोऽन्याऽन्यप्रकृतिरपि कश्चित्पुरुषः संकीर्णगजवत् ॥ शुश्रूषाश्रव-
णग्रहणधारणविज्ञानोहापोहतत्त्वाभिनिवेशा धियः इति बुद्धिगुणाः श्रोतु-
मिच्छा शुश्रूषा श्रवणमाकर्णनं ग्रहणं शास्त्रार्थोपादानं । धारणं कालांतराद-
विस्मरणं । मोहसंदेहविपर्यासव्युदासेन ज्ञानं विज्ञानम् । विज्ञातमर्थमव-
लंब्यान्येषु व्याप्त्या तथाविधवितर्कणमूहः । उक्तियुक्तिभ्यां विरुद्धार्थात् । प्र-
त्यपायसंभावनया व्यावर्त्तनमपोहः । अथवा सामान्यज्ञानमूहो विशेषज्ञा-
नमपोहः । विज्ञानोहापोहानुगमविशुद्धमिदमित्थमेवेति निश्चयस्तत्त्वाभि-
निवेशः । यां सम्यगधिगम्यात्मनो हितमवैत्यहितं चापोहति सा धियश्चान्वी

प्रायोराजानतु[redacted]ज्ञानलवदुर्विदग्धः।नीलेरक्तेचवस्त्रइववदुर्विदग्धेराज्ञिके।
८ नामरागांतरमाधत्ते।यथार्थवादोविदुषांश्रेयस्करोयदिराजातुनगुणप्रद्वेषी
वरमात्मनोमरणंनाहितोपदेशः स्वामिषुइतिविद्यावृद्धसमुद्देशः।५।आत्म
मनोमरुत्तत्वसमसमायोगलक्षणअध्यात्मयोगः अध्यात्मज्ञोहिराजासह
जशारीरमानसागंतुभिर्दोषैर्नवाध्यते।मनइंद्रियाणिविषयाभोगायतनमि
त्यात्मारामःयत्राहमित्युपचरेतप्रत्ययःसआत्मा।असत्यात्मनिप्रेत्यभावेवि
दुषांखलुविफलंसर्वमनुष्ठानम्।यतःस्मृत्यवमर्शनमूहापोहनंशिक्षाला ८
पक्रियाग्रहणंचमनवतितन्मनः।आत्मनोविषयानुभवद्वाराणींद्रियाणि।श

JAINA SIDDHANTA BHAV...
... ARRAH

चाफलंचपरिहरति।तमोभिर्नाभिभूयतेऽत्सहतेचविद्यावृद्धसेवायां।अजात
विद्यावृद्धसंयोगोहिराजानिरंकुशोवनगजइवसद्योविनश्यति।अनधीयानो]
जैन
पिआन्वीक्षिकींविशिष्टसंसर्गात् परांव्युत्पत्तिमाप्नोति।अन्यैवखलुछाया
पजलतरूणां।वंशावृत्तविद्याभिजनविशुद्धाहिराज्ञामुपाध्यायाः।शिष्टेषुनी
चैराचरन्नरपतिरिहपरत्रचमहीयते।राजाहिपरमंदैवतंनासौकस्मैचित्
प्रणमति।अन्यत्रगुरुजनेभ्यः।वरमज्ञानंनाशिष्टजनसेवयाविद्या।अलंते
नामृतेनयत्रास्तिविषसंसर्गः।गुरुजनशीलमनुसरंतिप्रायेणशिष्याः।नवे
षुमृद्भाजनेषुलग्नःसंस्कारोब्रह्मणाप्यन्यथाकर्तुंनशक्यते।अंधइववरंपर

नीतिवा॰व्या॰ ज्ञायासाम्यं भवतिविलक्षणप्रकृतिः सकिंपुरुषोयस्यमहायोगोप्यपिधनुषइवाधि

१८ कंनज्ञायतेबलं। आगामिक्रियाहेतुरभिलाषोवांछा। आत्मा। प्रत्यवायेभ्यः प

रफल्पावर्त्तनहेतुर्द्वेषोनभिलाषोवा हिताहितप्राप्तिपरिहारस्तत्साहः प्रयत्न

परिनिमित्तकोभावः सातिशयलाभः संस्कारः। अनेककर्माभ्यासवासना

वशात्सद्योजातादीनांस्तन्यपिपासादिकंयेनक्रियतइतिसंस्कारः। भोगा-

यतनेशरीरं। ऐहिकव्यवहारप्रसाधनपरंलोकायतं। अधीनलोकायतमतो

हिराजाराष्ट्रकंटकानुच्छेतुयतेते। नखल्वेकांततोयतीनामप्यनवद्यास्ति- १८

क्रिया। एकांतेनकारुणपरः। करतलगतमप्यर्थंरक्षितुंनक्षमः पत्रामेक

व्दस्पर्शरसरूपगंधादिविषयाः समाधींद्रियद्वारेण विप्रकृष्टसन्निकृष्टार्था।
वबोधो ज्ञानं। सुखं प्रीतिः। तत्सुखमपि न सुखं यत्र नास्ति मनोनिर्वृत्तिः। अन्यास्म
भिमानसंप्रत्ययविषयाः सुखस्य कारणानि क्रियातिशयपरिपाकहेतुरस्म
सः। प्रश्रयसत्कारादि। लाभेनात्मनोत्कर्षसंभावनमभिमानः। अतद्गुणे वस्तु
नि तद्गुणत्वेनाभिनिवेशः संप्रत्ययः। इंद्रियमनःसंतर्पणो भावो विषयः। दुः
खमप्रीतिः। तद्दुःखमपि न दुःखं यत्र न संक्लिश्यते मनः। दुःखं चतुर्विधं सहजं दे
हजमागंतुकमंतरंगजं चेति। सहजं क्षुत्तर्षपीडा मनोभूत्वमिति। न्यत्कारावं
ज्ञेच्छाविघातादिसमुत्थमंतरंगजं। न तत्रैहिकमामुत्रिकं वा फलमस्ति यः लोके

तिवाक्या॰ नाःसर्वेसमवायिनोलोकव्यवहारेष्वधिक्रियंते। धर्मशास्त्राणिस्मृतंतपोवेदार्थ
१० संग्रहाद्वेदाएव। अध्ययनं। यजनंचब्राह्मणक्षत्रियविशांसमानोधर्मः॥ त्रयोव
र्णाद्विजायतः। अध्यापनंयाजनंप्रतिग्रहश्चब्राह्मणानामेव। भूतसंरक्षणंश
स्त्रोपजीवनंसत्पुरुषोपक्रमिष्टीनोद्धरणंरणापलायनंचेतिक्षत्रियाणां
पाएपवाल्ताजीवनंकारुकुशीलवकर्मशाकटोपवाहनंचशूद्राणां। सत्कृत्या
रिणायनव्यवहाराःसच्छूद्राः आचारानवद्यत्वंशुचिसंस्कारः शारीराशुद्धिश्च
करोतिशूद्रानपिदेवद्विजातितपस्विपरिकर्मसुयोग्यान्। आनृशंस्यममृ १०
षाभाषित्वंपरस्वनिर्हृतिरिच्छानियमःप्रातिलोम्याविवाहोनिषिद्धाषुचस्त्री

चित्तंकोनामनपरिभवति।अपराधकारिषुक्षमोयतीनांभूषणंननृपती
नां।धिक्तंपुरुषंयस्यात्मशक्त्यानस्तःकोपप्रसादौ।सजीवन्नपिमृतएवये
नविक्रमतिप्रतिकूलेषु।भस्मनीवातेजसिकोनामनिःसंकंनादधातिपदं।त
त्पापमपिनपापंयत्रमहान्धर्मानुबंधः।अन्यथापुनर्नरकांतंराज्यं।बंधनां
तोनियोगः।विपदंतानामखलमैत्री।मरणांतःस्त्रीषुविश्वासः।इत्यान्वीक्षिकी
समुद्देशः॥६॥ चत्वारोवेदाःशिक्षाकल्पोव्याकरणंछंदोनिरुक्तिर्ज्योतिषमिति
षडंगानीतिहासपुराणन्यायमीमांसाश्चेतिचतुर्दशविद्यास्थानानि
त्रयी।त्रयीतःखलुवर्णाश्रमाचाराणांधर्माधर्मव्यवस्थास्वपक्षानुरागवृद्ध।

नीतिवाक्या॰ वयंते।तस्यैवतद्भूपात्योस्मान्गोपायतीति।तदमंगलमपिनामंगलं।यत्रा
स्यात्मनोभक्तिः।संन्यस्याग्निपरिग्रहानस्पृशन्नुपाद्दीत स्नात्वादेवोपासनान्न
११ किंचनस्पृशेत्।देवागारगतःसर्वान्यतीनात्मसंबंधिनीश्चजरतीःपश्येत।देवा
कारोपेतःपाषाणोपिनावमन्येतकिंपुनर्मनुष्यः।राजशासनमृत्तिकायामिव
कोनामलिंगेषुविचारः।यत्स्वयंमलिनोपिखलःप्रवर्धयत्येवक्षीरंसितंधेनूनां ।
नखलुपरेषामाचारःस्वस्यपुण्यमारभतेकिंतुमनोविशुद्धिः।दानादिप्रकृति
प्रायेणब्राह्मणानां।बलात्कारःस्वभावःक्षत्रियाणांनिसर्गतःशाठ्यंकिराटका । ११
नांऋजुवक्रशीलतासहजाकृषीवलानां।दानावसानःकोपोब्राह्मणानांप्र

पुब्रह्मचर्यमितिसर्वेषांसमानोधर्मः आदित्यालोकइवधर्मःसर्वेषांसाधारणो।
खलुविशेषानुष्ठानेतुनियमः। निजागमोक्तमनुष्ठानमेवसमस्तयतीनांस्व
धर्मःस्वधर्मव्यतिक्रमेयतीनांनिजागमोक्तमेवप्रायश्चित्तम्।योयस्मिन्देवे
श्रद्धानान्सखलुतंदेवंप्रतिष्ठापयत्॥अभक्तैःकृतपूजोपचारःसद्यःशापाय
भवतिवर्णाश्रमाणांस्वाचारप्रच्युतौत्रयीतोविशुद्धिःस्वधर्मासंकरः।प्रजानां
राजानंत्रिवर्गेणोपसंधत्ते।सकिंराजायोनरक्षतिप्रजाःस्वधर्ममतिक्रामतां
सर्वेषांपार्थिवोगुरुःपरिपालकोहिराजासर्वेषांधर्माणांषष्ठांशमाप्नोति।य
दाहचैववश्वतोमनुः।उंछषड्भागप्रदानेनवनस्थाअपितपस्विनोराजानंसंभा

नीतिवाक्या॰ निर्मनस्तापश्च दुस्तर्षाप्रतीकारात्पापं च। वृद्धबालव्याधितक्षीणान्पशून्बांध
१२ वानिव पोषयेत्॥ अतीवभारो महान्मार्गश्च पशूनामकांडे मरणकारणं॥ शुल्क
वृद्धिर्बलात्पण्यग्रहणं च देशांतरभांडानामप्रवेशहेतुः॥ काष्टपात्र्यामेकदैव रा
ध्यते। तुलामानयोरव्यवस्था व्यवहारं दूषयति। वणिक्कृतोऽर्थः स्थितानागंतुकं।
पीडयति। देशकालभांडापेक्षया वा सर्वार्घो भवेत्। पण्यतुलामानविशुद्धौ।
तु राजा स्वयं जागर्यात् न वणि[redacted]ग्भ्यः परे संति पश्यतोहराः स्पर्द्धया मूल्यवृ
द्धिर्भांडेषु राज्ञो यथोचितं तु मूल्यं भांडविक्रेतुः। अल्पद्रव्येण महाभांडं गृह्णतो। १२
मूल्याविनाशेन तद्भांडं तु राज्ञः। अन्यायोपेक्षया सर्वं विनश्यंति। चौरचरटम

णामवसानःकोपोगुरूणांप्राणावसानःकोपःक्षत्रियाणांप्रियवचनावसा
नः।कोपोवाणिजिकानां।उद्धारप्रदानेनकोपोपशमोवैश्यानांनिश्चलैः।परि
चितैश्चसहव्यवहारोवणिजांनिधिः।दंडनयोपधिवशीकरणंनीचानां।इतित्र
यीसमुद्देशः।७।कृषिपशुपालनंवणिज्याचेतिवार्ता।वार्तासमृद्धौहिसर्वाःस
मृद्धयोराज्ञः।तस्यखलुसंसारसुखंयस्यकृषिर्धेनवःशाकवाटःसद्मन्युदपा
नंच।विसाध्याराज्ञस्तंत्रपोषणेनियोगिनामुत्सवोमहांश्चकोशक्षयः।नित्यं
हिहिरण्यव्ययेनमेरुरपिक्षीयते।तत्रसदैवदुर्भिक्षंयत्रराजाविसाधयति
समुद्रस्यपिपासायांकुतोहिजगतिजलानि।स्वयंजीवनमपश्यतोमतीहेहा

नीतवाक्या० सोहिदंडः। कामक्रोधाभ्यामज्ञानाद्वा सर्वजनविद्वेषं करोति। अप्रणीतो हि

१३ दंडो मात्स्यन्यायमुद्भावयति। बलीयानबलं ग्रसते इति मात्स्यन्यायः। इति दंड

नीतिसमुद्देशः। ९। मंत्रिपुरोहितसेनापतीनां यो युक्तमुक्तं करोति स आहा

र्यबुद्धिः। असुगंधमपि सूत्रं कुसुमसंसर्गात्। किं नारोहति देवशिरांसि। महद्भिः

प्रतिष्ठितोऽश्मापि भवति देवः। किं पुनर्मनुष्यः। तथा चानुश्रूयते। विष्णुगुप्तानु

ग्रहात् अनधिकृतोपि चंद्रगुप्तः साम्राज्यमवाप। ब्राह्मणक्षत्रियविशाम

न्यतमं स्वदेशजमाचाराभिजनविशुद्धं अव्यसनिनमव्यभिचारिणमधीता १३

खिलव्यवहारतंत्रमस्त्रज्ञमशेषोपधिविशुद्धं मंत्रिणं कुर्वीत। सर्वपक्षपातेषु

न्वयधमनराजवल्लभाटविकतलारकिरातादृष्टशालिकनियोगिग्रामकूटवा
र्द्धुषिकादिराष्ट्रकंटकाः प्रतापवति कंटकशोधनाधिकरणेराज्ञिनप्रभ
वंति। तेषुसर्वेष्वन्यायरुद्धयोवार्द्धुषिकास्तत्रंकोशंदेशंचविनाशयंति। का
र्याकार्ययोर्नास्तिदाक्षिण्यं। अष्टिपमप्योपधंपीयते। अहिदष्टास्वांगुलिरपि
छिद्यते इतिवार्त्तासमुद्देशः। चिकित्सागमइवदोषविशुद्धिहेतुर्दंडः। यथा
दोषंदंडस्यप्रणायनंदंडनीतिः प्रजाहितार्थेराज्ञादंडः प्रणीयते नधनार्थेस
किंराजावैद्योवायः स्वजीवयप्रजासुदोषमन्वेषयति। दंडग्रूतादृवमृतचि
स्मृतचौरदारदारकप्रजाविल्लवड्व्याणिनराजास्वयमुपभुंजीताडःप्रणी

नीतवाक्या०
१४

मिवशास्त्रंनिष्फलंयेषांप्रतिपक्षदर्शनाद्भयमन्वयंतिचेतांसि।ननुतदस्त्रं[redacted]
शास्त्रंवात्मपरिभवाययन्नहंतिपरेषांप्रसरंनहीगलीवलीवर्द्दीभारकर्मणि
केनापियुज्यते।मंत्रपूर्वः।सर्वोप्यारंभःक्षितिपतीनांअनुपलब्धस्यज्ञानमु
पलब्धस्यनिश्चयोनिश्चितस्यबलाधानंअर्थस्यद्वैधस्यसंशयच्छेदनमेकदे
शलब्धस्याशेषोपलब्धिरितिमंत्रसाध्यमेतत्।अकृतारंभमारब्धस्यानुष्ठान
मनुष्ठितस्यविशेषविनियोगसंपदंकर्मसुयेचकुर्युस्तेमंत्रिणःकर्मणामा
रंभोपायःपुरुषद्रव्यसंपद्देशकालविभागोविनिपातप्रतीकारःकार्यसिद्धि १४
श्चेतिपंचांगोमंत्रः।आकाशेप्रतिशब्दवतिचाश्रयेनमंत्रयेत।सुखविकार।

स्वदेशपक्षपातोमहान्।विषनिषेकइवदुराचारः।सर्वानपिगुणान्दूषया-
ति।दुःपरिजनैर्मोहेनकुतोप्यकृत्यान्नजुगुप्सते।सव्यसनमचिवोहिराजारू-
ढव्यालगजइवसुलभापायः।किंतेनकेनापियोविपदिनोपतिष्ठते।पात्रस-
मितोहिसुलभोलोकः किंतेनभक्तेनतस्यभक्त्यावायोनवेत्तिस्वामिनोहितो-
पायमहितप्रतीकारंवा।किंतेनसहायेनयस्यात्मरक्षणेपक्षेत्रेनप्रवर्तति।धर्मार्थका ।
मार्थभयव्याजेनपरचित्तपरीक्षणमुपधा।अकुलीनेषुनास्त्यपवादाद्भयं अ-
लर्कविषवत्कालंप्राप्यविनकुर्वतेविजायतः।तदमृतस्यविषत्वंयःखलुकु-
लीनेषुदोषसंभवः।घटप्रदीपवत्तज्ज्ञानंयन्नपरप्रतिबोधः तस्यशास्त्रा-

४×परिज्ञानादेवव्याध्युपशमः नास्त्यविवेकात्परः प्राणिनांशत्रुः आत्मसाध्यमन्येनकारयन् औषध४×६×

नीतवाक्यं त्रभेदकारणानि। इंगितमन्यथावृत्तिः कोपप्रसादजनिताशारीरीविकृतिरा-
१५ कारः पानस्त्रीसंगादिजनितोहर्षोमदः प्रमादोगात्रस्खलनादिहेतुरन्यच्चि-
कीर्षतोन्यवृत्तिर्वाप्रमादः। नहृतमंत्रोनदीर्घसूत्रः स्यात्। अननुष्ठानेछात्रव-
त्किंमंत्रेणनह्यौषध×मूल्यादेवव्याधिंचिकित्सति। योयत्रतिवद्धः सतेना-
सहोदयव्ययी। स्वामिनाधिष्ठितोमेषोपिसिंहायते। मंत्रकालेमंत्रिभिर्वि-
गृह्यवादः। स्वैरालापश्चकर्तव्यः। लघुनोपायेनमहतः कार्यस्यसिद्धिर्मंत्र-
फलं। नखलुतथाहस्तेनोत्थाप्यते। ग्रावायथादारुणा। समंत्रीशत्रुर्योनृ- १५
पेच्छयाकार्यमपिकार्यतयानुज्ञास्तिवरंस्वामिनोमरणात्। दुःखंनपु

करामिनयाभ्यांप्रतिध्वानेनचाननास्यमप्यर्थमभ्यूहंतिविचक्षणाः।आकार्या
सिद्धेरक्षितव्योमंत्रःदिवानक्तंचापरीक्ष्यमंत्रयमाणस्यप्रछन्नोवमतोवाभिन्न
त्तिमंत्रंश्रूयतेहिकिलरजन्यांवटवृक्षेप्रछन्नोवररुचिरप्रशिखेत्यस्यप्रश्नस्य
पिशाचेभ्योवृत्तांतमुपलभ्यचतुर्थचरणैराद्यैःश्लोकमेकंचकार।अनेनतवपुत्र
स्यप्रसुप्तस्यवनांतरे।शिखामाक्रम्यपादेनखड्गेनोपहतंशिरः।नतैःसहमं
त्रयेत्येषांपक्षीयेद्व्ययकुर्यात्।अनायुक्तोनमंत्रकालेतिष्ठेत्।श्रूयतेहिशुक
सारिकाभ्यामन्यैश्चतिर्यग्भिर्मंत्रभेदःकृतःमंत्रभेदादुत्पन्नंव्यसनंदुःप्रति
विधेयमप्रतिविधेयंवास्यात्।इंगितमाकारोमदःप्रमोदःप्रमादोनिद्राचमं

नीतिवाक्या० कृच्छ्रसाध्यमसाध्यंवाकुर्यात।एकोमंत्रीनकर्त्तव्यः।एकोमंत्रीनिरवग्रहश्चरति
१६ मुह्यतिचकार्येषुकृच्छ्रेषु।द्वावपिमंत्रिणौनकर्त्तव्यौ।द्वौमंत्रिणौसंहतौसंचैतौ।
भक्षयतोगृहीतौच।विनाशयतःत्रयःपंचसप्तवामंत्रिणःकार्याः।विषमपु
रुषसंघेहिदुर्लभमैकमत्यम।बहवोमंत्रिणःपरस्परमतीरुत्कर्षयंति।स्वछंद ।
श्चनविजृंभंते।यद्बहुगुणमनपायफलंचभवतितत्कार्यमनुष्ठेयम।तदेवभु।
ज्यतेयदेवपरिणमति।यथोक्तगुणसमवायिनि।एकस्मिन्युगलेवामंत्रिणि
नकोपिदोषः।नहिमहानप्यंधसमुदायोरूपमुपलभते।अवार्यवीर्यौद्वौधुर्यौकिं १६
महतिभारेननियुज्येते।बहुसहायेराज्ञिप्रसीदंतिसर्वेमनोरथाः।एकएवहि

नरकार्योपदेशोनतद्विनाशः। पीयूषमपिपिबतोबालस्यकिंनक्रियतेकपोलं
हननं। मंत्रिणोद्वितीयराजहृदयत्वात्। नकेनापिसहसंसर्गंकुर्युः राज्ञोनुग्र
हविग्रहावेवमंत्रिणोनुग्रहविग्रहौ। सदैवस्यापराधोनमंत्रिणांयत्सुघटितम
पिकार्यंनघटेत नखल्वसौराजायोमंत्रिणोतिक्रम्यवर्त्तते सुविवेचितान्मंत्रा
द्भवत्येवकार्यसिद्धिर्यदिस्वामिनोऽनुग्रहोनस्यात्। अविक्रामतोनीतिर्वणि
क्खड्गयष्टिरिवनीतिर्यथावस्थितमर्थमुपलंभयति। हिताहितप्राप्तिपरिहा ।
रौतुपुरुषकारायत्तौ। अकालसहंकार्यमद्यश्वीनंनकुर्यात्। कालातिक्रमान्
नखछेद्यमपिकार्यंभवति। कुठारछेद्यम्। कोनामसचेतनः सुखसाध्यंकार्यं।

मनः क्रियद्वापत्रपेत। स्वामिप्रसादः संपदं करोति न पुनराभिजात्यं पांडित्यं वा हर
कं वलग्नोपि कालकूटः कालकूट एव। स्ववधाय कृत्योत्थापनमिव मूर्खेषु रा
ज्यस्य भारारोपणं। अकार्यवेदिनः किं बहुनापि शास्त्रेण। गुणरहितं धनुःपिं
जनादप्यधिकं निकृष्टं। चक्षुषइव मंत्रिणोपि यथार्थदर्शनमेवात्मगौरवहेतुः
शस्त्राधिकारिणो न मंत्राधिकारिणः स्युः क्षत्रियपुत्रस्य परिहरतोथायावत्या
वश्यं तु परिस्फंडनं। शस्त्रोपजीविनां प्रायः कलहमंतरेण नक्तं भुक्तमपि न ज
र्यते। मंत्राधिकारः स्वामिप्रसादः। शस्त्रोपजीवित्वं चेत्येकैकमपि पुरुषं उत्से

कयति किं पुनर्न समवायः। नालंपटोधिकारीति मंत्रिणोर्थग्रहणलालसायां

SIDDHANTA BHAVAN
श्री जैन सिद्धान्त भवन
आरा
ARRAH

रुषः केषुनामकार्येषुआत्मानंविनिजते। किमेकशाखाशाखिनोमहतोपि
भवतिछाया। कार्यकालेदुर्लभः। पुरुषसमवायः। दीप्तगृहेकूपखननंकीदृ
शं नधनंपुरुषसंग्रहात। बहुमंतव्यं। सुक्षेत्रेषुवीजमिवकार्यपुरुषेषुपूर्वंध
नंज्ञातशः। फलति। बुद्धावर्थेयुद्धेचयेसहायास्तेकार्यपुरुषाः खादनवेला
यांतुकोनामकस्यनसहायः श्राद्धइवाश्रोत्रियस्यनंमंत्रेमूर्खस्याधिकारो
स्तिकिंनामांधःपश्येत। नचांधेनाकृष्यमाणोंधः समंपंथानंप्रतिपद्यते। त
दंधकवर्त्तीयंकाकतालीयंवायन्मूर्खमंत्रात। अपिक्वचितकार्यसिद्धिः। स
घुणाक्षरन्यायोवायन्मूर्खेषुकार्यपरिज्ञानं। अनालोकंलोचनमिवाशास्त्र

नीतवाक्या० त्तविनाशोभवेत्।संभंनिहतो।नकर्त्तव्यः सकृतविघटितंचेतःस्फटिकवल
१८ यमिवकः।संधातुमीश्वरः।नमहताप्युपकारेणतथाचित्तस्यानुरागोयथावि।
रागोभवति।अल्पेनाप्यपकारेण।सूचीमुखसर्प्पवन्नानपकृत्यविरमंत्यपरा
द्धाः समायव्ययकार्यारंभोराजसिकानां।बहुक्लेशेनाल्पफलःप्रारंभोमहा
मूर्खाणां।दोषभयात्कार्यानारंभः।कापुरुषाणां मृगाः संतीतिकिंकृषिर्नक्रि
यते।अजीर्णभयान्नखलुभोजनंपरित्यज्यते।सखलुकिंकोपीहाभूदस्तिर्भा
वष्यतिवायस्याऽत्यवायःकार्यारंभः।अत्मसंशयेनकार्यारंभोवालहृदया। १८
दूरस्त्रीकृत्यमासन्नश्रूरत्वंचगुणोमहापुरुषाणांजलकेलिवन्मार्दवोपेतः

मत्तोनराङ्गःकार्यमर्थोवावरणार्थेप्रेषितःस्वयंयदिकन्यांपरिणयति। तदाव
श्यपितुस्तपएवशरणं। स्थाल्येवचेन्नकमश्नाति। ततःऊतोनोकुर्नुक्तिःर्तवत्स
वोपिशुचिर्निस्पृहोवायावन्नपरचरस्त्रीदर्शनमर्थाधिगमोवा।अतिप्रवृद्धःका
मस्तन्नास्तियन्नकरोति। श्रूयतेहिकिलकामवशःप्रजापतिरात्मदुहितरंरेहरि
र्गोपवधूषुहरःशांतनुकलत्रेषु। सुरपतिर्गौतमपत्न्यार्थायांचंद्रश्चबृहस्पतिपा
त्न्यांमनश्चकारेति। अर्थेनृपभोगरहितास्तखोपिसाभिलाषाः।किंपुनर्मनुष्याः
कस्यनाममनलाभाद्दोभःप्रवर्त्तते। सखलुपुरुषःप्रत्यक्षंदैवंयस्यपरधेसुस्व
परस्त्रीषुनिःस्पृहंचेतःश्रदृष्टस्यहिदूषणंसुप्तव्यालप्रबोधनमिव। येनसहचे

नीतिवाक्या· निर्हत्यनुचितज्ञः। परस्परमर्मकथनं आत्मविक्रयः तदजाकृपाणीयं यः परेषु
१९ विश्वासः क्षणिकचित्तः किमपि न साधयति। स्वतंत्रः सहसाकारित्वात्सर्वं वि
नाशयति॥ अलसः सर्वकार्याणामनधिकारी प्रमादवान् भवत्यवश्यं विद्विषां
वशः किमप्यात्मनोनुकूलं प्रतिकूलं च न च कुर्यात्। प्राणादपि प्रत्यवायो रक्षि
तव्यः। आत्मशक्तिमविजानतो बलवता सह विग्रहः। क्षयकाले कीटकानां प
क्षोत्थानमिव। कालमलभमानोपकर्त्तरि साधु वर्तेत। किं तु खलु लोको न व
हति मूर्ध्ना दग्धुमिंधनं नदीरयस्तीरतरूणां अंह्रीन् प्रक्षालयन्नपि उन्मूलय। १९
ति। तत्स्वकोहस्तगतमपि कार्यं विनाशयति नाल्पं महद्वाप्युपायज्ञस्य

पृथूनपिन्नतोभिनमति। प्रियंवदः शिखीवसदर्पोनपिद्विषत्समर्थोनुत्सादयति
समहानयोविपत्सुधैर्यमवलंबतेउत्तापकत्वंहिसर्वकार्यसिद्धीनांप्रथमोंत
रायश्शरत्। घनाइवननुखलुवृथागलगर्जितंकुर्वंतिकुलीनाः। नाविधायपरे
षांअर्थमनर्थंवाहृदयंप्रकाशयंति। महानुभावाःक्षीरवृक्षवत्फलसंदोभा
हृताभालापः। नीपवत्दुरारोहपादपइवदंडाभियोगेननभवतिफलसंदोनीच
प्रकृतिः। नस्वभावेनकिमपिवस्तुसुंदरमसुंदरंवा किंतुयदेवयस्यप्रकृतितोभ ।
तितदेवतस्यसुंदरं। नखलुतथाकर्पूररेणुनाशीतिः। केतकीनांयथामेघेना
अतिक्रोधस्यप्रभुत्वंअग्नौपतितंलवणमिवशतधाविशीर्यते सर्वानगुणान्

नीतिवाक्या०
२०

क्षतीनांनकुर्यात्।सर्वकोपेभ्यःप्रकृतिकोपोगरीयान्।अचिकित्स्यदोषदुष्टा
न्खनिडुर्गसेतुबंधाकाराकर्मांतरेषुक्लेशयेत्।अपराद्धैरपराधकैश्चसहवासं
नकुर्वीत।सहिगृहप्रविष्टसर्पवत्सर्वव्यसनानामागमनद्वारं।नकस्यापिपु
रःक्रुद्धस्यतिष्ठेत्।क्रुद्धोहिसर्पइवयमेवाग्रेपश्यतितत्रैवरोषविषमुत्सृजति
अप्रतिविधातुरागमनात्।वरमनागमनं।इतिमंत्रिसमुद्देशः।१०।पुरोहित
मुदितोदितकुलशीलंषडंगेवेदेदैवेनिमित्तेदंडनीत्यांचप्रवीणं।अथर्ववेज्ञंश्री
तविनीतंचाभिनीतंआपदांदैवीनांमानुषीणांचप्रतिहर्तारंकुर्वीत।राज्ञोहि २०
मंत्रिपुरोहितौमातापितरावतस्तौनकेषुकेषुचित्वाञ्छितेषुविसूरयेत्दुः

सममेवोन्मूलयतितीरजत्तृणसमानयुक्तमुक्तंबालादपिग्राह्यंरवेरविषयेकिं
नप्रकाशयतिप्रदीपः।अल्पमपिवातायनविवरंबहूनुपलंभयति।पतिंवरा
इवपदार्थाःखलुवाचस्ताश्चनिरर्थकंप्रकाश्यमानाःशपयंत्यवश्यंजनयिता
रं।तत्रयुक्तमप्युक्तमनुक्तसमंयोनविशेषज्ञः।सखलुपिशाचकीवातकीवा
यः।परेनर्थिनिवाचमुदीरयते।विध्यायतःप्रदीपस्येवनयहीनस्यवृद्धिः।जीवोत्स
र्गः।स्वामिपदमभिलषतामेव।बहुदोषेषुक्षणदुःखप्रदोपायोनुग्रहएव।स्वा
मिदोषस्वदोषाभ्यामुपहतवृत्तयःक्रुद्धलुब्धभीतावमानिताःकृत्याः।अनुवृत्ति
रभयंत्यागः।सत्कृतिश्चकृत्यानांवशोपायाः।क्षयलोभविरागकारणानिप्र

क्रमयुक्तं वा। गुरुरेव जानाति यदि न शिष्यः प्रत्यर्थिवादी स्यात्। गुरुजनरोषेनु
त्तरदानं अभ्युपपत्तिश्चौषधं। शत्रूणामभिमुखः पुरुषः श्लाघ्यो न पुनर्गुरूणां।
आराध्यं न प्रकोपयेत्। यद्यसावाश्रितेषु कल्याणशंसी। गुरुभिरुक्तं नातिक्रमि
तव्यं यदि नैहिकामुष्मिकफलविलोपः संदिहानो गुरुमकोपयन् पृच्छेत्। गुरू
णां पुरतो न यथेष्टमासितव्यं। नानभिवाद्योपाध्यायाद्विद्यामाददीत यद्यस्ति जा
तिश्रुताभ्यामाधिक्यं समानत्वं वा। अध्ययनकाले व्यासंगं पारिप्लवमन्यमनस्क
तां च न भजेत्। सहाध्यायिषु बुद्ध्यतिशयेन नाभ्यसूयेत्। प्रज्ञयातिशयानो न
गुरुमवहादयेत्। स किमभिजातो यो मातरि पुरुषः पितरि शूद्रो वा। गुरुण

धाव्काो
२२

रवयेऽऽर्विनयेद्य। अमानुषोग्निरवर्षमतिवर्षंमरकोऽदुर्भिक्षंसस्योपघातंजंतु।
त्सर्गोव्याधिभूतपिशाचडाकिनीसर्प्पव्यालमूषकश्चोनश्चेत्यापदः शिक्षालापश्चे
याक्रमोराजपुत्रः सर्वासुलिपिषुप्रसंख्यानेपदप्रमाणप्रयोगकर्मणिनीत्यागा।
मेषुरत्नपरीक्षायांसंभोगगृहहरणोपवाद्यविद्यासुचसाधुर्विनेतव्यः अस्मात्तंत्र
मुक्तकारित्वंनियमोविनीततार्थश्चगुरूपासनकारणानिवृत्तविद्यावयोधि।
केषुनीचैराचरणंविनयः पुण्यावाप्तिः शास्त्ररहस्यपरिज्ञानं। सत्पुरुषाभिग
म्यत्वंचविनयफलं। अभ्यासः कर्मसुकौशलंउत्पादयत्येवयद्यस्तितद्भ्यः सं
प्रदायः गुरुवचनमनुल्लंघनीयंअन्यत्राधर्मानुचिताचारात्। प्रस्तावायेस्योयु।

नीतिवाक्या०
२२

रंजयतिच।तनुधनादर्थग्रहणंमृतमारणमिव।अप्रतिविधातरिकार्यनिवे
दनमरण्यरुदितमिव।दुराग्रहस्यहितोपदेशोवधिरस्याग्रतोगानमिव।अक ।
र्यज्ञशिक्षणंअंधस्यपुरतोनर्तनमिव।अविचारकस्ययुक्तिकथनंतुषकंडन
मिव।नीचेषुपकृतमुदकेविशीर्णंलवणमिव।अविशेषज्ञेप्रयासःशुष्कन
दीतरणमिव।परोक्षेकिलोपकृतंसुप्तसंवाहनमिव।अकालेविज्ञप्तमूषरे
कृष्टमिवउपकृत्योद्घाटनंवैरकरणमिव।अफलवतोनृपतेःप्रसादःकाश
कुसुमस्येवगुणदोषावनिश्चित्यअनुग्रहविग्रहविधानंग्रहाभिनिवेशइव २२
उपकारापकारासमर्थस्यतोषरोषकरणमात्मविडंबनमिव।ग्राम्यस्त्रीवि

अननुज्ञातोनक्वचिद्व्रजेत।मार्गमचलंजलाशयंचनैकोवगाहेत।पितरमिव।
गुरुमुपचरेत।गुरुपत्नींजननीमिवमन्येत।गुरुवद्गुरुपुत्रंपश्येत।सब्रह्मचारि
णोबांधवइवस्निह्येत।ब्रह्मचर्यमाषोडशाद्वर्षात्।ततोगोदानंदारर्मचास्यसम
विधेयःसहाधीतैःसर्वदाभ्यसेत।गृहदौःस्थ्यमागंतुकानांपुरतोनप्रकाशयेत।
परगृहेषुसर्वोविक्रमादित्यायते।सखलुमहान्यःस्वकार्येष्विवपरकार्येषु
उत्सहतेपरकार्येषुकोनामनशीतलः।राजामन्नःकोनामनसाधुः।अर्थपरेष्व
नुनयःकेवलंदैन्याय।कोनामार्थार्थीप्रणामेनतुष्यति।आश्रितेषुकार्यतो
विशेषकारणेपिदर्शनप्रियालापनाभ्यांसर्वत्रसमवृत्ति।स्नेहंवर्द्धयतिअनु

ञायामसहस्रैःपरैश्चाप्रधृष्यप्रकृतिरितिसेनापतिगुणाःअप्रभावत्वान्स्त्री
जितत्वमौद्धत्यंमूढताव्यसनिताक्षयव्ययप्रवासोपहतत्वं।तंत्राप्रतीकारःस
र्वैःसहवैरिविरोधःपरपरवादःपरुषभाषित्वं।अनुचितज्ञताअसंविभागित्वं
स्वातंत्र्यंआत्मनःसंभावनोपहतत्वं।स्वामिकार्यव्यसनोपेक्षासहकार्यकृतका।
र्यविनाशोराजहितवृत्तिषुचेर्ष्यालुत्वमितिसेनापतिदोषाःसचिरंजीवीराजपु
रुषोयोनगरनापितइवानुवृत्तिपरः।सर्वासुप्रकृतिषु।इतिसेनापतिसमुद्देशः
१२।अनासन्नेष्वर्थेषुदूतोमंत्रीस्वामिभक्तिरव्यसनता।दाक्ष्यंशुचित्वममूर्ख २३
ताप्रागल्भ्यंप्रतिभानवत्त्वंक्षांतिःपरमर्मवेदित्वंजातिश्चप्रथमाइतिदूतगुणाः

द्रावणकारिलगर्जितंग्रामश्शूराणां। सविभवोमानुषाणांयः परोपभोग्योन।
तुव्याधिरिवयः स्वस्यैवोपभोग्यः। सकिंगुरुःपितासुहृद्वायोऽभ्यसूयागर्भमिवबहु
षुवादोषंप्रकाशयन्। शिक्षयति। सकिंप्रभुर्यश्चिरसेवकेषु। एकमप्यपराधं
नसहते॥ इतिपुरोहितसमुद्देशः॥ ११॥ अभिजनाचारप्राज्ञानुरागशौचशौर्यसं
पन्नःप्रभाववान्। बहुबांधवपरिवारोनिखिलनयोपायप्रयोगनिपुणः सम
भ्यस्तसमस्तवाहनायुधयुद्धलिपिभाषात्मपरज्ञानस्थितिः सकलतंत्रसा-
मंताभिमतः सांग्रामिकाभिगामिकाकारशरीरोभर्तुरादेशाभ्युदयहितवृत्ति
षुनिर्विकल्पः। स्वामिनात्मवन्मानार्थप्रतिपत्तिराजचिह्नैःसंभावितः। सर्वक्ले

मात्मांशत्रोरितिकर्त्तव्यतामंतः।सारतांचविद्यात।स्वयमशक्तःपरेणोक्तमनिष्टं
सहतेगुरुषुस्वामिषुवापरवादेनास्तिक्षांतिः।स्थित्वापिर्यस्मनोवस्थापनंके
वलमुपक्षयहेतुः।वीरपुरुषपरिवारितः।शूरपुरुषांतरितान्परहृतान्पश्ये
त।श्रूयतेचकिलचाणिक्यस्ती।क्ष्णदूतप्रयोगेणएकंनंदंजघानेतिशत्रुप्रहि
तंशासनमुपायनंचस्वैरपरिक्षितंनोपाददीत।श्रूयतेहि।स्पर्शविषवासिता
द्भुतवस्त्रोपायनेनकरहाटपतिःकैटभोवसुनामानंराजानंजघानाशीविषविषोपेये
तरत्नकरण्डकप्राभृतेनच।करवालकरालंजघानेतिमहत्यपकारेवादूतम
निहन्यते।अधृतेष्वपिशस्त्रेषुदूतमुखावैराजानः।तेषामंत्यावसायिनोप्यव।

JAINA S... BHAVAN ARRAH

सचत्रिविधोनिसृष्टार्थः परिमितार्थः शासनहरश्चेति। यत्कृतौस्वामिनः सं
धिविग्रहौ प्रमाणं स निसृष्टार्थो यथा कृष्णः पांडवानां। अविज्ञातो दूतः परस्थानं
न प्रविशेत्। निर्गच्छेद्वा स्वामिनमतिसंधातुकामः परो मां विलंबयितुमिच्छती
त्यवज्ञातोपि दूतोपसरेत गूढपुरुषान्नावसर्पयेत्। परेणाशु प्रेषणे दूतः का
रणं विमृषेत्। कृत्योपग्रहोकृत्योत्थापनं कृत्यभेदनं सुतदायादावरुद्धोपजा
पः। स्वमंडलप्रविष्टगूढपुरुषपरिज्ञानमंतपालाटविकसंबंधि। कोशदेश
तंत्रमित्रावरोधः कन्यारत्नवाहनविनि। श्रवणं च तीक्ष्णपुरुषप्रयोगात्। परश्च
कृतिक्षोभकरणं स्वदूतकर्म मंत्रिपुरोहितसेनापतिप्रतिबद्धपूजनोपचारविस्रं

नीतवाक्या० मस्त्ययामिकस्यनिशिकुशालंकार्य्यटिकोदास्थितगृहपतिकवैदेहिकता
२५ पसकितववकिरातास्त्रिशालिकयमपट्टिकाहितुंडिकशौंडिकशौनिकपा
टच्चरविटविदूषकपीठमर्दकनर्त्तकगायनवादकवाग्जीवगणकशाकु
निकभिषकैंद्रजालिकनैमित्तिकसूद।आरालिकसंवाहकतीक्ष्णारसदक्रू
रजडमूकवधिरांधछद्मानःस्थायियायिभेदेनावसर्प्पवर्गः।परमर्मज्ञःप्रग
ल्भछात्रःकार्थटिकः यंकमपिसममास्थायप्रतिपन्नाचार्याभिषेकप्रभृतां
तेवासी।प्रज्ञातिशययुक्तोराज्ञापरिकल्पितवृत्तिरुदास्थितः गहपतिकवैदे २५
हिकौग्रामकूटश्रेष्टिनौ।वाह्यव्रतविद्याभ्यांलोकदंभनहेतुस्तापसः।कितवो।

ध्याः किंमंगपुनर्ब्रा [redacted] ह्मणाः। अवध्यभावात्। दूतः सर्वमेवजल्पति। कः सुधीर्दूत
वचनात्परोत्कर्षस्वापकर्षंचमन्येत्। तदज्ञोपरहस्यपरिज्ञानार्थंपरदूतः [redacted]
[redacted]। स्वामिनिरूपनयवेतनैः। तद्गुणाचारशीलानुवृत्तिभिर्वाप्रणिधा
तव्यः। चत्वारिवेष्टनानि। खड्गमुद्राचप्रतिपक्षलेखानाम्॥ इतिदूतसमुद्देशः॥
१३॥ स्वपरमंडलकार्याकार्यावलोकनेचाराः खलुचक्षूंषिक्षितिपतीनां॥ अ-
लौल्यममांद्यममृषाभाषित्वमभ्यूहकत्वंचेतिचारगुणाः। तुष्टिदानमेवचारा
णांवेतनं। तेहितल्लोभात्। स्वामिकार्येषुतीव्रंत्वरंते। असतिसंकेतेत्रयाणामे
कवाक्येयुगपत्। संप्रत्ययः। अनवसर्पोहिराजास्वैः परैश्चातिसंधीयते कि

नीतवाक्या० भिषगायुर्वेदवित्वैद्यः।शास्त्रकर्मविच्च।ऐंद्रजालिकस्तंत्रयुक्त्यामनोविस्मये
२६ करोमायावीवा नैमित्तिकोलक्ष्यवेधीदैवज्ञोवा।महानसिकःसूदः विचित्रभक्ष्य
प्रणेताआरालिकःअंगमर्दनकलाकुशलोभारवाहनक्षमोवासंवाहकःद्रव्य-
हेतोःकृच्छ्रेणकर्मणायःस्वजीवितःविक्रयीसतीक्ष्णोमहनोवा।बंधुषुनिःस्ने-
हःक्रूरः।अलसाश्चराःसदाशेषाःप्रसिद्धत्वान्नोक्ताः।इतिचारसमुद्देशः।१४।न
विचार्यकिमपिकार्यंकुर्यात्।प्रत्यक्षानुमानागमैर्यथावस्थितवस्तुव्यवस्था १४३
तद्धेतुर्विचारः।स्वयंदृष्टंप्रत्यक्षंनज्ञानमात्रात्।प्रज्ञावतांप्रवृत्तिर्निवृत्तिर्वा।स्व २६
यंदृष्टेपिमतिर्मुह्यतिसंशेतेविपर्यस्यतिवाकिंपुनर्नपरोपदिष्टे।सखलुवि-

द्यूतकारः। अल्पाखिलशरीरावयवः किरातः। आक्षिशालिकयमपट्टिको गृ
हात्ग्रतिगृहं चित्रपट्टशी आहितुंडिकः सर्प्पक्रीडाप्रसरः शौंडिकः कल्यपा
लः शौल्मिकः। स्व यायां कांडपटावरणेन नानाविधनामानुरूपरूपदर्शी। पा
टच्चरश्चौरो वंदीकारो वा। अश्मसनीनां प्रेषणाजीवो विटः। सर्वेषामुपहसनपा
त्रं विदूषकः। कामशास्त्राचार्यः। पीठमर्द्दीकः गीतांगपटश्चावरणेन स्पष्टत्या
जीवी नर्त्तकः नाटकाभिनयं रंगनर्त्तको वा। रूपाजीवी त्वसुपदेष्टा गायनः गीत
प्रबंधगतिविशेषकवाधकश्च चतुर्विधातोद्यमाचारः कुशलो वादकः। वाग्जी
वो वैतालिकः सूतो वा गणकः संख्याविद्दैवज्ञो वा। शाकुनिकः शाकुनवक्ता।

नीतवाक्या० वचनगौरवंनस्यतः किंमित्रंपर्वेषुधनेनचांडालसरसिवाजलेनयत्रसतांनोपा
२७ भोगः लोकस्तुगतानुगतिकोयसौसडुपदेशिनीमपिकुट्टिनीमडपेक्षोषुधर्मेषु
नतथाप्रमाणयति। यथागोघ्नमपिब्राह्मणम्। इतिविचारसमुद्देशः॥१५॥व्य
स्यतिमस्मावर्त्तयतिएनंपुरुषंश्रेयसइतिव्यसनं। व्यसनंद्विविधंसहजमहार्य्यं
सहजंव्यसनंधर्मसंभूताद्भुताभ्युदयहेतुभिरधर्मजनितमहाप्रत्यवायप्रतिपाद
कैरुपाख्यानैर्योगपुरुषैश्चप्रशमयेत्। परचित्तानुकूलेनतदभिलषितेषुव्यस
नेषुउपायेनविरक्तिजननहेतवोयोगपुरुषाः। शिष्टसंसर्गाद्दुर्जनासंसर्गात्पु २७
रातनमहापुरुषचरितोपाख्यानैः। कथाभिरहार्यंव्यसनंप्रतिबध्नीयात्। स्त्रिय

चारज्ञोयः। प्रत्यक्षेणोपलब्धमपि कार्यं साधुपरीक्ष्यानुतिष्ठति। अतिरभसात्कृता
नि कार्याणि किं नामानर्थं न जनयंति। अविचार्याचरिते कर्मणि पश्चात् प्रति
विधानं गतोदके सेतुबंधमिव। कर्मसु कृतेनाकृतावेक्षणमनुमानं संभावितै
कदेशोनियुक्तं विद्यात्। आकारः शौर्यं प्रज्ञासंपत्तिरायतिर्विनयश्च राजपुत्रा
णां भाविनो राज्यस्य लिंगानि। प्रकृतेर्विकृतिदर्शनं हि प्राणिनां भविष्यतोः शुभा
शुभयोर्लिंगं। एकस्मिन्कर्मणि दृष्टबुद्धिपुरुषकारः। कथं नाम कर्मांतरेन समा
र्थः। आप्तपुरुषोपदेश आगमः। यथानुभूतानुमितश्रुतार्थाविसंवादिवचनः
पुमानाप्तः। सा वागुक्ताप्यनुक्तसमा यत्र नास्ति सद्युक्तिः वक्तुर्गुणगौरवात्।

नीतवाक्या० हेतुः। यत्रनाहमित्यध्यवसायः। तत्साहसं अर्थदूषणः। कुवेरोपिभवति। भिक्षा
२८ भाजनं अतिव्ययोपात्रव्ययश्चार्थदूषणं हर्षामर्षाभ्यामकारणं तृणांकुरमपि
नोपहन्यते किंपुनर्मनुष्यः श्रूयते हि निःकारणंभूतावमानिनौ किलवातापि
रिल्वलश्चासुरावगस्त्यस्यात्यासादनाद्विनेशतुरिति यथादोषं कोटिरपिगृहीता
नदुःखायते अन्यायेनतृणशलाकापिगृहीताप्रजाः खेदयति। तरुच्छेदेनफलो
पभोगः सकृदेवप्रजाविभवोहिस्वामिनो द्वितीयंभांडागारमतोयुक्तितस्तमपि
भुंजीत। राजपरिगृहीतंतृणमपिकांचनीभवति जायतेचपूर्वसंचितस्याप्यर्थ- २८
स्यापहाराय। वाक्पारुष्यंशस्त्रपातादपिविशिष्यते। जातिवयोवृत्तविद्यादोषानु

मतिमजमानोन्नवत्यवश्यंपतत्नीयाप्रकृतिः।सोम्मधातुक्षयः।सर्वधातुक्षयंकरोति
पानशौंडः चित्तविभ्रमात्मातरमप्यभिगच्छति।मृगयासक्तिस्त्विनव्यालद्विषा-
तद्दायादानामामिषंपुरुषंकरोति।नास्त्यकृतंद्यूतासक्तस्यमातर्यपिहिम्रतायां
दीव्यत्येवकितवः।पिशुनःसर्वेषामविश्वासंजनयति।दिवास्वापःसुप्तव्याधिव्या
लानामुत्थापनंदंडः।सकलकार्यांतरायश्चनप रपरिवादात्परंसर्वेविद्वेषण-
मीषणंभेषजमस्ति।तैर्यत्रिकासक्तिःकंनामप्राणार्थमानैर्नवियोजयति।ई
र्ष्याद्वात्ताविधायकमप्यनर्थेविशमति।अतिर्वेष्यालवःस्त्रियंत्यजंविघ्नंतिवापुरु
षं।परपरिग्रहाभिगमः।कन्यादूषणंवासाहसं।सुप्रसिद्धंएवदशमुखदांडिक्य

नीतवाक्या० र्थं। सदाता महान्यस्य नास्ति प्रत्याशोपहतचेतः इयमुच्चधियामलौकिकी म
२९ हती कापि कठोरचित्तता। उपकृत्य भवंति निस्पृहाः परतः प्रत्युपकारभीरवः प्रत्यु
पकर्तुरुपकारः सवृद्धिकोर्थन्यास इव। तरुन्मांतरेषु न केषामृणं येषांऽप्रत्यु
पकारि परार्थोनुभवानां। किं तया गवा या न स्रवति क्षीरं। किं तेन स्वामिप्रसादे
न यो न पूरयत्याशाम्। क्षुद्रपरिषत्कः सर्पवानाश्रय इव न कस्यापि सेव्यः अकृ
तस्पैङ्गव्यसनेषु न संति सहायाः। अविशेषज्ञः विशिष्टैर्नाश्रियते। आत्मंभरिः क
लत्रेणापि त्यज्यते। अनुत्साहः सर्वव्यसनानामागमनद्वारं। शौर्यममर्षः शीघ्रका २९
रिता तत्तत्कर्मप्रवीणत्वमित्युत्साहगुणाः। अन्यायप्रवृत्तेर्न चिरं संपदो भवंति।

उचितवचनंहित्वावाक्पारुष्यं स्त्रियमपत्यंभृत्यंवातथोक्त्याविनयंग्राहयेत्।यथाहृ
दयप्रविष्टाच्छल्यादिवनतेदुर्मनायंते।वधःक्लेशोऽर्थहरणंवाव्युत्क्रमेणदंड
पारुष्यं।एकेनापिव्यसनेनोपहतश्चतुरंगोपिराजाविनश्यति।किंपुनरष्टाद-
शभिः इतिव्यसनसमुद्देशः।।२६।।धार्मिकः।कुलाचाराभिजनविशुद्धःप्रतापवा
न्।नयानुगतवृत्तिश्चस्वामी।कोपप्रसादयोःस्वतंत्रश्चात्मातिशयंधनंवायस्य।
स्तिसस्वामी।स्वामिमूलाःसर्वाःप्रकृतयोभवंत्यभिप्रेतार्थप्रयोजनायनास्वामि
काः।अमूलेषुतरुषुकिंकुर्यात्महापुरुषप्रयत्नः।असत्यवादिनिनश्यंतिस
र्वेपिगुणाः।वंचकेषुनधनंनपरिजनोनचिरमायुः।सप्रियोलोकानांददात्य-

नीतवाक्या० नादिवनियोगिषुमर्त्थव्यसनवर्द्धनादपरोस्त्याजीवनोपायोनकार्यार्थिनःपुरु
३० षान्लंचालुंचंतिलंचचरांमूतवलिंनकुर्यात्।लंचोहिसर्वपातकानामागमन
द्वारंमातुःस्तनपिलुंचंति।लंचोपजीविनःलंचेनकार्यकारिभिरुद्धःस्वामीवि-
क्रीयते।प्रासादविध्वंसनेनलोहकीलकलाभइवलंचेनराज्ञोर्थलाभः।राज्ञोलं
चेनकार्यकरणंकस्यनामकल्याणं।देवतापियदिचौराणांमिलतिकुतःप्रजा
नांकुशलं।लंचेनार्थोपायंदर्शयनदेशंकोशंतंत्रंमित्रंचभक्षयति।राज्ञोन्यायक
रणंसमुद्रस्यमर्यादालंघनमिव।आदित्यस्यतमः।पोषणमिवमातुश्चापत्यस्य ३०
भक्षणमिव।कलिकालविजृंभितानिराज्ञोविशिष्टस्यकालस्यकारणंन्यायतः

परिपालकेराज्ञिप्रजानांकामदुघाःसर्वादिशः कालेचवर्षतिमघवान्।सर्वाश्चे-
तयःप्रशाम्यंति।राजानमनुवर्त्ततेसर्वेहिलोकपालाः।तेनमध्यममप्युत्तमंलोक
पालंराजानमाहुः॥अव्यसनेनक्षीणधनान्मूलधनप्रदानेनसंवर्द्धयेत्।राज्ञोहि
समुद्रावधिर्महीस्वकुटुंबंकलत्राणिवंशावर्द्धक्षेत्राणि।अर्थिनामुपापन्नमप्रति
कुर्वाणोप्रतिगृह्णीयात्।आगंतुकैश्चामहद्भिःसहनर्मनकुर्यात्पूज्यैःसहा
तं४३ धिरुह्यनवदेत्मशाकाध्ययोजनैर्नाशायात्केशायेत्।पुरुषोहिपुरुषस्यनदासः
किंतुधनस्यकोनामनधनहीनोभवतिलघुः सर्वधनेषुविद्यैवधनंप्रधानं।अ-
हार्यत्वात्।महानुयायित्वाच्चसरितसमुद्रमिवनीचोपगतापिविद्याऽदर्द

नीतवाक्या० त्वापिगंतारोपकर्त्तारोवा। स्वदेशजेर्थकूपे। पतितइवकालांतरादपिलब्धुंश कायश×
३२ क्यते। चिक्कणादर्थलाभः पाषाणात्कल्कलोत्पाटनमिव। सोधिकारीयःस्वामि
नीसतिदोषेसुखेननिगृहीतुमनुग्रहीतुंवाशक्यते। ब्राह्मणःक्षत्रियःसंबंधी
वानाधिकारीकर्त्तव्यः ब्राह्मणोजातिवशात्। सिद्धमप्यर्थंकृच्छ्रेणप्रयच्छति।
नप्रयच्छतिवा। क्षत्रियोनियुक्तःखड्गंदर्शयति। ज्ञातिभावेनातिक्रम्यसामवा
पिकान्। सर्वमर्थंग्रसतेबंधुः संबंधस्त्रिविधः श्रौतोमैत्रोयौनश्चेति। पितृपैता
महाद्यागतःश्रौतः आत्मनाप्रतिपन्नोमैत्रः योनेर्जातोयौनः। वाचिकेसंबंधे ३२
नास्तिसंबंधांतरानुवृत्तिः। नतंकमप्यधिकंकुर्यात् सत्यपराधेयमुपहत्यानु।

र्शनंएव।आयोऽव्यस्योत्पत्तिमुखं।यथास्वामिशासनंअर्थस्यविनियोगोव्यय:
आपमनालोच्यव्ययमानोवैश्रवणोपिश्रमणायतेवावत्स्पराज्ञ:शरीरंधर्म:
कलत्रमपत्यानिचस्वामिशब्दार्था:तंत्रंचतुरंगबलं तीक्ष्णमशुचिंव्यसनिनं
अशुद्धाभिजनं।अशक्यप्रत्यावर्तनंअतिव्ययशीलंअल्पायंअन्यदेशायातं
अतिचिक्कणंचामात्यंनकुर्वीत।तीक्ष्णोभियुक्त:स्वयंम्रियतेमारयतिवास्वा-
मिनंबलवत्पक्षोनियोग्यभियुक्तोजलकल्लोलइवमत्तगजइवसमूलंनृपांघ्रि
यमुन्मूलयति।अल्पायोमहाव्ययोनक्षपतिराजार्थं।अल्पायमुखोमहाज।
नपरिग्रहोपीडयति।नागंतुकेष्वर्थाधिकार:प्राणाधिकारोवास्तियतस्तेस्थि

स्मादहृत्यह नितान्तपरीक्षेत। मार्जारेषु दुग्धरक्षणमिव नियोगिषु विश्वासक-
रणं। ऋद्धिश्चित्तविकारिणी नियोगिनामिति सिद्धानामादेशः सर्वोप्यतिसमृ-
द्धोऽवस्या(यत्या)मसाध्यः कृच्छ्रसाध्यः स्वामिपदाभिलाषी वा। भक्षणमुपेक्षणं प्रज्ञा-
हीनत्वमुपरोधः प्राप्तार्थाप्रवेशो द्रव्यविनिमयश्चेत्यमात्यदोषाः। बहुमुख्य-
मनित्यं च करणं स्थापयेत्। स्त्रीष्वर्थेषु च मनागप्यधिकारो न जातिसंबंधः स्वपर-
देशजावनपेक्ष्यानित्यश्चाधिकारः। आदायकनिबंधकप्रतिकंटकनीवीग्र-
हकराजाध्यक्षाः करणानि। आयव्ययविशुद्धं द्रव्यं नीवी निबंधकपुस्तक-
ग्रहपूर्वकमायव्ययौ विशोधयेत्। आयव्ययविप्रतिपत्तौ कुशलकरणका-

ज्ञायात्।मान्योधिकारीराजानमवज्ञायनिरवग्रहश्चरति।चिरसेवकोनियोगी
नापराधेप्याशंकते।उपकर्त्ताधिकारस्थःअपकारमेवध्वजीकृत्यसर्वमेवअर्थं
लुंपति।सहपांसुक्रीडितोमात्योतिपरिचयात्।स्वयमेवराजायते।अंतर्दुष्टोनि
युक्तःसर्वमनर्थमुत्पादयति।शकुनिशकटालावत्रदृष्टांतौ।सुहृदिनियोगिने
अवज्ञपंधनंमित्रनाशः।मूर्खस्यनियोगेभर्तुर्धर्मार्थयशसांसंदेहोनिश्चितोच
नर्थनरकपातौ।सोधिकारीचिरंनंदतियः।स्वामिप्रसादेनोत्सेकयति।किंतेन
परिच्छदेनयत्रात्मक्लेशेनकार्यंसुखंवास्वामिनः।कानामनिर्वृत्तिः।स्वयमूढ
रणभोजिनोगजस्य।अस्थिमधर्म्मणःपुरुषाः।कर्मसुविनियुक्ताविकुर्वंते।त

र्यपुरुषेभ्यस्तद्धिनिश्चयः नित्यपरीक्षणं कर्मविपर्ययः। प्रतिपत्तिदानं च नियो
गिषु अर्थग्रहणोपायाः नापीडिता नियोगिनो दुष्टव्रणा इवांतःसारमुद्वमंति।
पुनःपुनरभियोगो नियोगिषु महीपतीनां वसुधारा। सकृन्निपीडितं हि स्नान
वस्त्रं किं जहाति सांद्रत्वं। देशमपीडयन् बुद्धिपुरुषकाराभ्यां पूर्वनिबंधनमधि
कं कुर्वन्नर्थमानोल्लनेत। योयत्र कर्मणि कुशलस्तं तत्र विनियोजयेत्। नख
लु स्वामिप्रमादः सर्वकेषु कार्यसिद्धिनिर्बंधनं। किंतु बुद्धिपुरुषकारो शास्त्रा
विदप्यदृष्टकर्मा कर्मसु विषादं गच्छेत। अनिवेद्य भर्तुर्नेकिंचिदारंभं कुर्यात्
अन्यत्रापत्प्रतीकारेभ्यः सहसोपचितार्थो मूलधनमात्रेणावशेषयितव्यः म

नीतवाक्या०
३४

लधनातद्धिगुणाधिकोलाभोनांडस्थोवणिजोनवतिराज्ञः।परस्परकलहोनि
योगिषुभूभुजांनिधिः।नियोगिलक्ष्मीःक्षितीश्वराणांद्वितीयःकोशः।सर्वसंग्र
हेषुधान्यसंग्रहोमहान्यन्निवंधनंजीवितंसकलप्रयासश्च।नखलुमुखेनिक्षि
प्तःखरोपिद्रम्मःप्राणत्राणाययथाधान्यंसर्वधान्येषुचिरंजीवितःकोद्रवाः।
५ˇव्ययितव्यं५ जीर्णंनवेनवर्द्धयितव्यंच।लवणसंग्रहंसर्वरसानामुत्तमंसर्वरसमयंलवण
मन्नंगोमयायते।इतिअमात्यसमुद्देशः।१८।पशुधान्यहिरण्यसंपदाराजतेशो
भते।इतिराष्ट्रं।चतुर्दंडकोशाद्दक्षिदिशातिददातीतिदेशः।विविधवस्तुप्रदा- ३४
नेनस्वामिनस्सद्मनिगजान्वाजिनश्चविषिणोतिवध्नातीतिविषयः।सर्व-

निष्पत्तिःअकृष्टभूमिकश्चारंभः।क्षत्रियप्रायाहिग्रामांस्वल्पास्वपिबाधासुप्र-
तियुध्यंते।म्रियमाणोपिद्विजलोकोनखलुसांत्वेनप्रयच्छतिसिद्धमप्यर्थंसभू-
मिकंनूतपूर्वंवाजनपदंस्वदेशाभिमुख्यम्।दानमानाभ्यांपरदेशोपवाहने
नवावासयेत्।स्वल्पोपिराष्ट्रेषुपरचक्रोपद्रवोपहंतमर्थंनाशयति।क्षीरि-
षुकणिसेषुसिंह्यादयोजनमुदमुद्वासयंति।लवनकालेसेनाप्रचारोदुर्भि-
क्षमाहेवेति।सर्वाबाधाःप्रजानांकोषंकर्षयंति।दत्तपरिग्रहात्पितेवानु-
गृह्णीयात्।मर्यादातिक्रमेफलवत्यपिभूमिर्भवत्यरण्यानी।क्षीणसंभा-
वनंतृणशलाकायामपिस्वयंसंग्रहः।कदाचित्किंचनोपजीवनमितपरमः

कामडुघत्वेननरपतिहृदयंमंडयतिभूषयतीतिमंडलं।जनस्यवर्णाश्रमलक्ष
णस्यड्योत्पत्तिर्वापदंस्थानंइतिजनपदः।जनयतेरुत्कर्षजनकत्वेनहृदय।
निदारयतिभिनत्तिदारकः।आत्मसमृद्ध्यास्वामिनंसर्वव्यसनेभ्योनिर्गमयती
तिनिर्गमः।अन्योन्यरक्षकःखन्याकरद्रव्यनागवनवान्नातिदृष्टहीनग्रामो
वज्रसारविचित्रोधान्यहिरण्यपण्योत्पत्तिरदेवमातृकःपशुमनुष्यहितःश्रे
णिशूद्रकप्रायइतिजनपदस्यगुणाःविषतृणोदकोषरपाषाणकंटकगिरे
गर्तगह्वरप्रायभूमिर्भूरिवर्षाजीवनोव्याललुब्धकम्लेच्छबहुलःस्वल्पसस्यो
त्पत्तिस्तरुफलाधाराइतिदेशदोषाः।तत्रमदाङ्गनिरूपमेवयत्र।जलदेनसस्या

नीतिवाक्या० तितद्दुर्गंदुर्जनोद्योगविषयाद्वा स्वस्यविजिगीषोरापदोगमयतीतिदुर्गंत
३६ द्विविधंस्वाभाविकमाहार्यंच।वैषम्यपर्याप्तावकाशोयवसेंधनोदक
भूयस्त्वंस्वस्य।परेषांचतदभावोबहुधान्यरससंग्रहः प्रवेशापसारौवीरा
श्चपुरुषाइति।प्रत्येकंप्रकारगिरिकुलवंधनंदुर्गवर्यस्येतिदुर्गसंपत्।अ
न्यथाद्विदुर्गंवंदिशालेव।।अदुर्गोहिदेशःकस्यनामनभवतिपरिभवास्पदं
म्।अदुर्गस्यराज्ञःपयोधिमध्येपोतच्युतपक्षिवदापदिनास्त्याश्रयः।उपाय
तोधिगमनमुपजापश्चिरमनुवंधोवस्कंदस्तीक्ष्णपुरुषप्रयोगश्चेति।परदु ३६
र्गलंभनोपायाः।इतिदुर्गसमुद्देशः।२०।यःसंपदिविपदिचस्वामिनस्तंत्र ।

प्रजानां संवर्द्धनोपायः। न्यायेन रक्षिता पण्यपुटभेदनी राज्ञां कामधेनुः। राज्ञश्च
चतुरंगबलाभिवृद्धिहेतवो न वेयुर्भूयांसो न क्षुद्रग्रामाः। सुमहच्च गोमंडलं हिर
ण्याययुक्तं च शुल्कं कोशवृद्धिहेतुः। देवद्विजदेया गोरुतप्रमाणा भूमिर्दातुरा
दातुश्च सुखनिर्वाहा॥ क्षेत्रवप्रखंडगृहधर्मायतनावामुत्तरः पूर्वं बाधेत न पुन
रुत्तरं पूर्वः। नामुद्रहस्तो।शोधितो वा कश्चित्स्वमंडलविषये प्रविशेत्। निर्गच्छे
द्वा श्रूयते हि किल हूणाधिपतिः पण्यपुटवाहिभिः सुभटैश्चित्रकूटं जग्राह खे
टकखड्गसहायश्च शकः। कांचीपतिमिति नहिस्नतुरशस्त्रियोगात्परः। सर्वजन
विशुद्धिहेतुरस्ति। इति जनपदसमुद्देशः। १९। यस्मान्नियोगात्परेडुःखंगच्छं।

नीतिवाक्या०

३१

नकेंतेनसरसोमहत्त्वेनयत्रनसंतिजलानि।देवद्विजवणिजांधर्माध्वरपरिज
नानुपयोगिद्रव्यपरिभागैराढ्यविधवानियोगिग्रामकूटगणिकसंघपा-
षंडिविभवप्रत्यादानैःसमृद्धैःपौरजानपदद्रविणसंविभागप्रार्थनैरनुपा-
क्षयश्रीकरणमंत्रिपुरोहितश्रोत्रियमित्रसामंतांतपालानुनयप्रगृहगमनाभ्यां।
क्षीणकोशःकोशंकुर्यात्।इतिकोशसमुद्देशः।२१।द्रविणदानप्रियभाषणा
भ्यांअरातिनिवारणेनचस्वामिनंसर्वास्ववस्थासुचलते।संवृणोतिबलंलेषुह
स्तिनःप्रधानमंगम्यथास्वैरवयवैरष्टायुधाहस्तिनोनतथा।तथान्यबलम्।ह ३७
स्तिप्रधानोविजयोराज्ञाम्।यदेकोपिहस्तीसहस्रंयोधयतिनसीदतिचप्रहार

भ्युदयंकरोतिकोशायतिंसंश्लेषयतीतिसकोशः।सातिशयरत्नहिरण्यरजत
प्रायोव्यवहारिकपणरूपकबहुलोमहापदिव्ययसहायश्चेतिकोशगुणाः।को
शंसंवर्द्धयन्नुत्पन्नमर्थमुपभुंजीतकुतस्तस्यायत्यांश्रेयोमियःप्रत्यहंकाकिण्या
पिकोशंनवर्द्धयति।कोशोहिमहिपतीनांजीवनंनप्राणाः।क्षीणकोशोहिराजा
पौरजानपदान्अन्यायेनग्रसतेराष्ट्रंचशून्यतांनयात्।कोशोहिराजोच्यतेनशरी
रं।यस्यहस्तेद्रव्यंसजयतिधनहीनः।कलत्रेणापिपरित्यज्यतेकिंपुनःर्नान्यैःनख
लुकुलाचाराभ्यांपुरुषःसर्वोपिसेव्यतामेतिकिंतुवित्तेनैवसखलुमहान्कु
लीनश्च।यस्यधनमनूनं।किंतयामहत्तयाकुलीनतयावायानसंतर्पयतिपरा

तं।परखलंसुखेनजीयतेमौलमृतकश्रेणिमित्राटविकेषुपूर्वंपूर्वंबलंमंतुंसन्ना
हयितुंयतेत।अन्यत्सन्नमश्रौत्साहिकंबलम्।यद्विजिगीषोर्विजययात्राकाले।
पराष्ट्रविलोपनार्थमेवमिलतिमुहत्वंकृत्रसारत्वंअस्त्रज्ञत्वंस्वसानवश्रूरत्वंअनुर
क्तत्वंचेतिबलस्यगुणाः।मौलबलाविरोधेनान्यद्बलमर्थमानाभ्यामनुगृह्णीया
त्।मौलाख्यापदिअनुगच्छंति।अपराद्धास्त्रपिनाभिद्रुह्यंतिभवंतिचपरेषामभे
द्याः।नतथार्थःपुरुषान्योधयतियथाप्रभुसम्मानः।स्वयमनवेक्षणंदेयांशाप
हरणंकालयापनंव्यसनाप्रतीकारोविशेषविधावसंभावनंचतंत्रस्यविरक्तिका ३८
रणानि।स्वावेक्षणीयंपरैरवेक्षयनर्थतंत्राभ्यांहीयते।।आश्रितभरणेस्वामिसे

सहस्रेणापिजातिः कुलंवनप्रचारश्चनहस्तिनांप्रधानंकिंतुशरीरंवलंशौर्यंच
शिक्षाचतदुचितासामग्रीसंपत्तिः। अशिक्षिताहि हस्तिनः। केवलंनृपाणाम
र्थप्राणहराः। सुखेनपानमात्मरक्षापरपुरामर्दनमरिव्यूहविघातोजलेषुसेतु
वंधोवचनादन्यत्रसर्वविनोदहेतवश्चेतिहस्तिगुणाः। अश्ववलंसैन्यस्यजंगमः
प्राकारः अश्ववलप्रधानस्यहिराज्ञः। कदनकंदुकक्रीडाःप्रसीदंतिश्रियोभ
वंति। दूरस्थाअपिशत्रवः। करस्थाःआपत्सुसर्वमनोरथसिद्धयस्तुरंगाएवस
रणमपसरणमवस्कंदः परानीकभेदनंचतुरंगमसाध्यमेतत्। समासन्नभूमिर्धनु
र्वेदविदोरथाधिरूढाःप्रहर्तारोयदातदाकिमसाध्यंनामनृपाणाम्। रथैवमर्दि

नीतिवाक्या० वाञ्छतिश्रेपदत्पत्वमितिमित्रगुणाः दानेनप्रणयः स्वार्थपरत्वं विपद्युपेक्षणम्
३९ हितंअहितसंप्रयोगोविप्रलंभनगर्भः प्रश्रयश्चेतिमित्रदोषाः स्त्रीसंगातिर्विवा
दकरणंअभीक्ष्णयाचनं। अप्रदानमर्थसंबंधः। पुरोक्षनिंदापैशुन्याकर्णनंच।
मैत्रीभेदकारणानि। नहिक्षीरात्परंमहदस्तिमित्रंयत्संगतिमात्रेणैवकरोतिनी
रमात्मसमम् नीरात्परंमित्रमस्तियन्मिलितमात्रमेवसंवर्द्धयतिरक्षतिचव्यस
नेषुस्वक्षयेणक्षीरम्। येनकेनाप्युपकारेणतिर्यंचोमित्रवंति। प्रत्युपकारिणो
व्यभिचारिणश्चनपुनःप्रायेणमनुष्याः। तथाचोपाख्यानकम् अटव्यांकिलअंध ३९
कूपेपतितेषुकपिसर्पसिंहाक्षशालिकेषुकृतोपकारः कांकायननामाका

SHRI JAIN SIDDHANTA BHAVAN ARRAH
श्री जैन सिद्धान्त भवन आरा।

रद्दपो

वायांधर्म्मानुष्ठानेभोजनेऽध्ययनेपुत्रोत्पादनेचनखलुसंतिप्रतिहस्तकाः ताव
देवदेयंयावदाश्रितोनसंपूर्णत्वमाप्नोतिनहिस्वद्रव्यमव्ययमानोराज्ञोदंडनीयः
कोनामसुचेताःस्वगुडंचौर्यात्खादेत। किंतेनजलदेनयःकालेनवर्षतिसकिं
स्वामीयआश्रितेषुव्यसनेप्रतिविधत्ते। अविशेषज्ञेराजनिकोनामतस्यार्थेप्रा
णव्ययेनोत्सहेत इतिवलसमुद्देशः २२। संपदीवविपद्यपियोमेद्यतिस्निह्यतीति
तन्मित्रंयः। कारणमंतरेणरक्षकोवातन्नित्यंमित्रम्। तत्सहजंमित्रंयत्पूर्वपु
रुषपरंपरयासमायातश्लाघ्यसंबंधः। यद्वृत्तिजीवितहेतोराश्रितंतत्कृत्रिमंमि
त्रम्। व्यसनेषुउपस्थानमर्थेष्वविकल्पः। स्त्रीषुपरमंशौचंकोपप्रसादविषये

अथमंस्त्रीभ्योरक्षणं।नगोदायादेभ्यस्ततश्चपुत्रेभ्यः।आवंगादाचक्रवर्त्तिनःसर्वो।
पस्त्रीसुखीयत्किंउपति।निवृत्तस्त्रीसंगस्यधनपरिग्रहोमृतमंडनमिवसर्वाःस्त्रिय
क्षीरोदधिवेलाइवप्रायेणविषामृतस्थानम्।मकरंदंद्वाइवस्त्रियःस्वभावादेव
वक्रशीलाःअतःस्त्रीणांवशोपयोदेवानामपिदुर्लभः।कलत्रंरूपवत्सुभगम्।
नवद्याचारमपत्यवदितिमहतःपुण्यस्यफलं कामदेवोत्संगस्थानोहिस्त्रीणांन
रक्षणंकिंतुपरुषादर्शनंसंभोगः।सर्वसाधारणत्वाच्चपत्युर्दानंदर्शनालापाभ्यां
समस्तत्वौहिपुंसिस्त्रियोनापराध्यंतिभवंतिच।कामधेनवइवाभिलषितवस्तुतता। ५०
य।परपरिगृहीतासुस्त्रीषुप्रियाप्रियस्यधर्मम्।त्वंनममप्येत।कारणवशान्निंबोपि

श्वित्यांपोविशालायांपुरितस्मादाक्षिशालिकाद्यापादनमवापनाडीजंघश्चगौ

तमादिति।इतिमित्रसमुद्देशः॥२४॥राज्ञिरक्षितेसर्वंरक्षितंभवत्येवअतःस्वे।

भ्यःपरेभ्यश्चनित्यंराजारक्षितव्यः।अतएवोक्तंनयविद्भिःपितृपैतामहंसंबंधा

नुबद्धंशिक्षितमनुरक्तंकृतकर्माणंचजनमासन्नंकुर्वीत।नान्यदेशीयमः

कृतार्थमानंस्वदेशीयंवाअपकृत्योपगृहीतमिति॥चित्तविकृतेर्नास्त्यविषयःकिं

नभवतिमातापिराक्षसी।अस्वामिकाःप्रकृतयःसमृद्धाअपिनिस्तरितुंनश।

क्नुवंति।गतायुषिसकलांगोपिदेहिनिकिंकरोतिधन्वंतरिरपिवैद्यःराज्ञस्ता

वदासन्नाःस्त्रियःआसन्नतरादायादाःआसन्नतमाश्चपुत्राःततोराज्ञःप्रथ

नीतिवाक्या० र्थंयथाकामंकामिनीनां [redacted] वेश्यानांसंग्रहः परमनर्थंवा न कल्याणावहप्रक्रमश्च
५२ श्चदौवारिकैर्द्वारिकोनाममनुप्रविशतिसोजनस्त्राजनवत्। सर्वसामान्याःपाण्यंग
नाःकस्तासुहर्षामर्षयोरवसरः। मात्राव्यंजनविशुद्धाराज्ञोऽवरुद्धवसितोपस्थायि न्यःस्त्रि० ३४
यःसंनक्तव्याः। दुर्दुरस्यसर्पविलप्रवेशाइवस्त्रीगृहप्रवेशोमहीपतीनाम्। नस्त्री
गृहादायातंकिंचित्स्वयमनुभवनीयम्। नापिस्वयमनुभवनीयेषुस्त्रियोनियो। ।
क्तव्याःसंवननंस्वातंत्र्यंचाभिलषंत्यःस्त्रियःकिंनामनकुर्युःश्रूयतेहिस्त्र्यात्म
नःकिलस्वछंदवृत्तिमिच्छंतीविषदूषितमद्यगंडूषेणमणिकुंडलामहादेवीज। ५२
वनेषुनिजराज्यार्थंत्रजराजानंराजानंविषालक्तकदिग्धेनाधरेणवसंतमतिः

अनुरूप एव चतुर्थदिवसस्नाता स्त्री॰ तीर्थोपरोधो हि महानधर्मः । ऋतावपे
क्षियपेक्ष्यमाणाः पितॄणामृणान्मोचनम् । स्त्रीदूषकश्च भवति । अपराद्धा हि स्त्रियः
स्वयं न नृपति[वि]ना ज्ञायंति वा पतिमनु स्त्रीणामकर्तव्यमर्यादास्ति वरमविवाहो ।
नोदानामुपेक्षणं । अक्षपतः किं क्षेत्रेण सपत्नीविधानं पत्युरसमंजसत्वं विमा-
ननमपत्याभावश्चिरविरहश्च स्त्रीणां विरक्तिकारणानि न स्त्रीणां सहजो गुणो दो-
षो वास्ति । किंतु नद्यः समुद्रमिव यादृशं पतिं प्राप्नुवंति तादृग्रूपो भवंति स्त्रियः स्त्री-
णां दौस्त्यं स्त्रिय एव कुर्युः तैरश्चोपि पुंयोगः स्त्रियं दूषयति किं पुनर्मनुष्यः । दंताश्च
व्यर्थं अनर्थपरिहारार्थं आप्तलोकाविनाज्ञार्थं वयंते न स्त्रियो रद्दंते नोपयोगा ।

नीतवाक्या॰ स्त्रीपुंसास्त्रीपुंपयोलवङ्गवनकं।विषमंप्रतिपद्यते। वेश्यासक्तिःप्राणार्थमान।हा
निंकस्यनकरोति।धनमनुभवंतिवेश्यानपुनर्मनुष्यंधनहीनेकामदेवेपिनप्री
८२ तिंबध्नंतिवेश्याः सपुमान्नायतिसुखीयश्यातिशायंवेश्यासुदानम्।सपशोरपिप
शुःस्वधनेनयःपरेषांअर्थवंतीकरोतिवेश्याम्।आचित्तविश्रांते। वेश्यापरि
ग्रहःश्रेयान्।अध्रुवेणाधिकेनापिअर्थेनवेश्यामनुभवन्पुरुषोनचिरमनुभव
तिसुखम्।विसर्जनाकारणाभ्यांतदनुभवेमहाननर्थःसुरक्षितापिवेश्यानस्वांप्र
कृतिंपरपुरुषसेवनलक्षणांत्यजति।लोभोपहतामतीपरपुरुषान्भजते।य। ८२
यस्यप्रकृतिःसंतस्यादेवैरपिअपनेतुंनशक्यते।सुभोजितोपिश्वाकिमस्थी

SHRI JAIN SIDDHANTA BHAVAN ARRAH
श्री जैन सिद्धान्त भवन आरा

सूरसेनेषुसुरतविलासेविषोपलिप्तेनमेखलामणिनावृकोदरीदशार्णेषुम
दनार्णवंनिशितनेमिनामुकुरेणमंदिराक्षीमगधेषुमन्मथविनोदंकबरीनि
गूढेनासिपत्रेणचंडरसापांड्येषुमुंडीरमिति।अमृतसुरावाप्यइवक्रीडासुखो
पकरणंस्त्रियः।कस्तासांकार्याकार्यविलोकनेधिकारः।अपत्यपोषणेगृहक-
र्मणिशरीरसंस्कारेभर्तुः।शयनावसरेवास्त्रीणांस्वातंत्र्यंनान्यत्र।अतिप्रसक्तं
हिस्त्रीषुस्वातंत्र्यंकरपत्रमिवपत्युर्नाविदार्यहृदयंविश्राम्यतिस्त्रीवशःपुरुषः
सरित्प्रवाहपतितपादपइवनचिरंनंदति।पुरुषमुष्टिस्थास्त्रीखड्गयष्टिरिवक
मुत्सवंनजनयति।नातीवस्त्रियोव्युत्पादनीयाःस्वभावसुभगोपिशास्त्रोपदेशः

नीतिवाक्या० णधिर्वाडुर्वुद्धौ सुतेदापिनिवासमम्पक्वयुक्तिभिर्दुरभिनिवेशमुत्तारयेत् साधू
पचर्यमाणेषुविकृतिभाजनं स्वहस्तांगारकर्षणमिव । क्षेत्रबीजयोर्वैकृत्यं अ
पत्यानि विकारयति । कुलविशुद्धिरुभयप्रीतिर्मनः प्रसादोनुपहतो समयश्चश्च
सरस्वत्यावाहनंमंत्रपूतपरमान्नोपयोगश्चगर्भाधानेपुरुषोत्तममवतारयति
गर्भेशर्मजन्मकर्मचापत्येषुदेहलाभात्मलाभयोः परमंकारणं । स्वजातियोग्यं
संस्कारहीनानां राज्येप्रव्रज्यायां चनास्त्यधिकारः । असतियोग्येन्यस्मिन्नंगवि
हीनोपिपितृपदमर्हत्यापुत्रोत्पत्तेः । सधुसंपादितोहिराजपुत्राणांविजयोवि ४३
नयोनयमभ्युदयं चनदूषयति । घुणजग्धंकाष्टमिवाविनीतंराजपुत्रंराज्यं ।

निसर्गशुचीनाहारान्परिहरतिस्त्रीराश्रित तश्चार्करापानभोजिनश्चाहिर्नकदा।
चित्परित्यजति विषम् । न खलु कपिः शिक्षाशतेनापि चापल्यं त्यजति । इक्षुर
सेनापि सिक्तो निंबः कटुरेव सन्मानदिवसदायौ कुल्यानामपग्रहहेतुः । तंत्र।
कोशावर्द्धिनी वृत्तिर्दोर्याद्दानं विकारयति तारुण्यमधिकृत्य संस्कारस्मारा हि
तोपयोगाश्च शरीरस्य रमणीयत्वं न पुनः स्वभावः न क्षितिविशेषाद्देशाव्यमिव ।
रिणं कुटुंबं वा पुत्रं वा साधुसंवर्द्धयेत् विनियुंजीत तद्योचितेषु कर्म्मसु राद्दे।
शं न विकल्पयेत् । अन्यत्र प्राणाबाधावक्तृजनपदविरोधपातकेभ्यो बलात्पक्ष
परिग्रहेषु दायिषान्नपुरुषपुरस्सरो विश्वासो वशीकरणं गूढपुरुषनिक्षेपश्च

त्रंस्वयंकृषतुकर्षकस्तुवाफलंपुनस्तस्यैवयस्यक्षेत्रम।सुतसोदरस्यायन्नपि॥
तृव्यकुल्यदौहित्रागंतुकेषुपूर्वपूर्वाभावेद्युत्तरोत्तरस्यपदावाप्तिः॥शुष्कश्यपाम
वक्रतावाग्भंगःस्वेदोविजृंभणमतिमात्रंवेपथुः।प्रस्खलनंवास्यावेक्षणमा
वेगःस्वकर्म्मण्यनभिमुखतावानवस्थानमितिदुष्कृतंकृतवः कुर्वतःकरिष्यतोवा॥
लिंगानि।इतिराजरक्षितसमुद्देशः।२४।ब्राह्मेमुहूर्त्तेउत्थायेतिकर्त्तव्यता
यांसमाधिमुपेयात।सुखनिद्राप्रसन्नेहिमनसिप्रतिफलंतिसर्वाबुद्धयोयथा
र्थावा।उदयास्तमनशायिषुधर्म्मकार्यकालातिक्रमः।आत्मवक्त्रमाज्येदर्प्प ५५
णेवास्वयंनिरीक्षेत।नप्रातर्वर्षवरं।विकलांगंरजस्वलांवापश्येत।संध्यासुधे

मन्नियुक्तमात्रंनज्येत आप्तविद्यास्त्वदो [redacted] पनिबद्धाः सुखोपभुक्ताश्चराज
पुत्राश्चपितरौमनसाप्यवमन्यमानेष्वभिमुखाः श्रियोनदेवंतिविमुखाः किंतेनरा
ज्येनयत्रङ्गरूपवादोपहतंजन्मक्वचिदपिकर्मणिपितू राज्ञा राजपुत्रानोल्लंघयेषुः के
खलुरामः क्रमेणविक्रमेणवाहीनोयेनपितुराज्ञःपर्यवर्ज्यविवेशायः खलुपुत्रो।
प्पनीभ्सितकर्मणिपरंपराभिर्लभ्यतेसकथमुपहंतव्यः। कर्त्तव्यमेवाशुभंक
र्मयदिहन्यमानस्यवधश्चात्मनोनभवेत। तेखलुराजपुत्राः सुखिनोयेषांपित
रिराज्यभारः। अमलेनयाश्रियायानकिमपिसुखंजनयंती। व्यासंगपरंपरा
भिः ज्ञातज्ञोऽङ्गःखमनुभायति। अफलोह्यारंभः। कस्यनामोर्केसुखावहः परक्लेश।

नीतवाक्या० उत्साहोदेहदार्ढ्यंच।इंद्रियात्ममनोमरुतांसूक्ष्मावस्थास्वापः।यथासात्म्यंस्वा।
४५ भुक्तान्नपाकोभवतिप्रसीदंतिचेंद्रियाणिसुघटितमपिहितंचभाजनंनसा।
धुसाधयत्यन्नानि।हस्तपादमर्दनमुत्साहनयुष्यंत्रिगुह्येनकृतकर्म्मकृत्या
पुष्यंस्त्रीगुह्येरोमावहरणंदत्रामेक्किनित्यंस्नानंद्वितीयकमुत्सादनं।तृतीय
कमायुष्यंचतुर्थकंप्रत्यायुष्यंइत्यहीनंसेवेत।धर्म्मकामार्थशुद्धदुर्जनस्पर्शाः
स्नानस्यकारणानि।श्रमस्वेदालस्यविगमःस्नानफलम्।जलचरस्येवतत्स्ना।
नंयत्रनसंतिदेवगुरुधर्म्मोपासनानिप्रादुर्भवत्।क्षुत्पिपासास्यांगस्नानंन। ४५
कुर्यात्।आतपसंतप्तस्यजलावगाहोदृग्मांद्यंशिरोर्त्तितापंचकरोति।बुभु।

तमुखपादंज्येष्ठादेवतानुगृह्णाति। नित्यमदंतधावनस्पनास्तिमुख·शुद्धिःनका
र्य्यव्यासंगेनशरीरंकर्म्मोपहन्यात। नखलुयुगैरपितरंगाविगामात। सागरेस्नानं
वेगव्यायामस्वापस्नानभोजनस्वछंदवृत्तिकालान्नोपरंध्यात। शुक्रमलमूत्र।
=श्रम= मरुद्वेगसंरोधोस्मरीनगंदरगुल्मार्शसांहेतुः। गंधलेपावसानंसौचमाचरेत। व
हिरागतोनानाचम्पगृहंप्रविशेत। गोसर्गोव्यायामोरसायनमन्यत्रक्षीणाजी
र्णवृद्धवातकिरूक्षभोजिभ्यःशरीरायासजननीक्रियाव्यायामः। आदेहस्वेदं
व्यायामकालमुशंत्याचार्याःशास्त्रवाहनाभ्यासेनव्यायामंसफलयेत। वलात्
क्रमेणव्यायामः। कांनामनापदंजनयति। अव्यायामशीलेषुकुतोग्निदीपनं

नीतवाक्या० थासायमन्येद्युश्चनविपद्येतवह्निः नह्युक्तिपरिमाणोसिद्धांतोस्ति। वाह्यानिला

४६ षायत्तंहिभोजनं अतिमात्रभोजीदेहमग्निंचविधुरयति। दीप्तोवह्निर्लघुभोज

नात्वलंक्षिपयति। अत्याशितुर्दुःखेनान्नपरिणामः। श्रमार्तस्यपानंभोजनं

चज्वरायच्छर्दिषेवनजिघत्सुर्नप्रस्रोतुमिच्छुनासमंज समनाः नवापनीयः पि

पासाङ्केकुमस्त्रीयात्। भुक्त्वाव्यवायव्यायामौसद्योविपत्तिकारणम्। आजन

न्मसात्म्यंविषमपिसेव्यंपथ्यम्। असात्म्यमपिपथ्यंसेवेत। नपुनःसात्म्यमा

प्यपथ्यम्। सर्वंबलवतःपथ्यमितिमन्वानकालकूटंस्वादेत्। सुशिक्षितोपि ४६

विषतंत्रज्ञोम्रियतएवकदाचिद्विषात्। संविभज्यागतेवतिथिषुआश्रितेषुच

स्ताकालोभोजनकालः। अक्षुधितेनअमृतमपिभुक्तंभवतिविषम्जठराग्निं
वज्राग्निंकुर्वन्। भोजनादौसदैववज्रकंकवलयेत्। निरन्नस्यसर्वंद्रवद्रव्यमं अ
ग्निंनाशयति। अतिश्रमपिपासोपशान्तौपेयायःकारणंपरमसाघृताधरोत्तरं
भुंजानोग्निंदृष्टिंचलभते। सकृद्भूरिनीरोपयोगोवह्निमवसादयतिक्षुत्काला
तिक्रमात्अन्नद्वेषोदेहसादश्चभवति। विध्मातेग्नौकिंनामेंधनंकुर्यात्। योमि
तंभुंक्तेसबहुभुंक्तेप्रभूतमसुखंविरुद्धमपरीक्षितमसाधुपाकमतीतरसका
लंचान्नंनानुभवेत्। फल्गुभुजमननुकूलंक्षुधितमतिक्रूरंचनभुक्तिसमयेसं
निधापयेत्। गृहीतग्रासेषुसहभोजिषुआत्मनःपरिवेषयेत्। तथाभुंजीतया

नीतवाक्या॰ चतुःपयोध्धिपयोक्षरांधर्मवत्सवतीनत्साह।वालधिंवर्णाश्रमकर्णानयप्रता
४८ पविषाणांसत्यश्रौचचक्षुषंन्यायमार्गामुखीश्रहमिमांमांगोपयाम्यतस्तम
हंमनमापिनसेहेयोपराध्यदेतस्यैडातीमंमंत्रंसमाधिस्थितोजपेत।कोकवद्दे
वाकामोनिशिभुंजीतचकोरवन्नक्तंकामोदिवापक्षे।पारापतकामोवृष्या
न्नयोगानाचरेत।वक्कयणीनांसुरभीणांपयःसिद्धंमाषदलपरमान्नंपरोयो।
गःस्मरसंवर्द्धने।नात्रुषयंतीस्त्रियमन्नेयायात।उत्तरःप्रवर्षवान।प्रदेशःपरम
रहस्यमनुरागेप्रथमप्रकृतीनांद्वितीयप्रकृतिःसंज्ञाछलमदुपवनप्रदेशःतृ ४८
तीयप्रकृतिः।सुरतोत्सवास्यात।धर्मार्थस्थानेलिंगोत्सवंलभते।स्त्रीपुरुषाणा।

जनैरनाप्तदत्तं वाहनमध्यासीत न । स्वैरपरीक्षितं तीर्थं सार्थं तपस्विनं वा नाभिगच्छे
त । नयाधिष्ठैरविविक्तं मार्गं भजेत । नाविषापहारौषधवैद्यमणीवरुणमप्यु
पासीत । सदैव जांगुलिकीं विद्यां कंठेन धारयेत ॥ मंत्रिभिषक्नैमित्तिकरहितो
न कदाचिदपि प्रतिष्ठेत । वह्नावन्यचक्षुषि च भोग्यमुपभोग्यं परीक्षेत । अमृते म
रुति प्रविशति सर्वदा चेष्टेत कृत्यानि सर्वाणि ॥ भक्तिसुरतसमरार्थी दक्षि
णे मरुति स्यात । परमात्मानं समीकुर्वन् न कस्यापि भवति द्वेष्यः । मनःपरिजने
दिनशकुनपवनानुलोम्यं भविष्यंत्याः कार्यसिद्धेर्लिंगम् ॥ नैको नक्तं दिवा वा हि
डेत । नियमितमनोवाक्कायः प्रतिष्ठेत । अहनि संध्यामुपासीत नक्षत्रदर्शनात्

नीतिवाक्या० ९८

रंजघानेति।सर्वत्राविश्वस्तेनास्तिकाचित्क्रिया।इतिदिवसानुष्ठानसमुद्देशः।२५
लोनप्रमादविश्वासैर्बृहस्पतिरपिपुरुषोवध्यतेवंच्यतेवा।वलवतावष्टब्धस्या
बदेशगमनंतदनुप्रवेशोवाश्रेयान्।यद्यन्यथानास्तिक्षेमोपायः।विदेशगवा।
सोपहतस्यकोनामपुरुषकारः।योयेनावज्ञातःस्वरूपः पुमान्सतस्यमहान्
पिलघुरेव।अलब्धप्रतिष्ठस्यनिजान्वयेनाहंकारः।कस्यनलाघवंकरोति।आर्त्तः
सर्वोपिभवतिधर्मबुद्धिः।सनीरोगोपः।स्वयंधर्मायसमीहते।व्याधितस्यधृतधैर्यान्न
परमौषधमस्ति।समहाभागोयस्यनदुरपवादोपहतंजन्म।पराधीनेष्वर्थेषु
स्वोत्कर्षसंभावनंमंदमतीनाम्।अनयेषुविषादःप्रतीकारः किंतुधैर्यावलंवः।

स्त्रीपुंसयोर्न्नसमसमायोगात् । परमं वशीकरणमस्ति प्रकृतिरूपदेशाः स्वाभावे
कं च प्रयोगवैदग्ध्यमिति समसमायोगकारणानि । कुत्तर्षपरीषाभिष्यंदार्द्रस्य ।
भिगमो नापत्यमनवद्यं करोति न संध्यासु न दिवा नाप्सु न देवतायतने मैथुनं कु
र्यात् । पर्वणि पर्वसंधौ सोपहते चाहनि कुलस्त्रियं नोपसेवेत नापवादेत् । न तद्
हाभिगमनेन काममपि स्त्रीयमधीशायीत । वंशावशोद्धृतविनवानुरूपो वेषः । सम ।
चारो वा कं न विडंवयति । अपरीक्षितमशोधितं च राजकुलेन किंचन प्रवेशाये
न्नियोमये ह्याश्रूयते हि स्त्रीवेषाधारी कुंतलाधिपतिप्रयुक्तो गूढपुरुषः । कर्मा नि
हितेनासिपत्रेण नरेंद्रं हयपतिश्चमेषविषाणनिहितेन विषेण कुशस्थलेश्च

×पन्नव×१४

नीतिवाक्या० रः किंतेनधीतेननयस्यहरिद्रारागइवचित्तानुरागः।आत्मानमविज्ञायविक्रा-
५० मः।कस्यनपराभवंकरोति।नह्युक्तिः पराभियोगस्योत्तरंकिंतुप्रत्युपन्यासःआ-
स्थानेरुदतायांकुतः परिजनः।नमृतेषुरोदितव्यमश्रुपातसमाहिकिलनियतं
तेतेषांहृदयेष्वंगाराः।अतीतेवस्तुनिशोकः।श्रेयानेवयदितत्संगःस्यात्।शोक-
मात्मनिचिरमनुवासयन्त्रिवर्गमुद्वासयति।सकिंपुरुषोयोकिंचनःसन्क-
रोतिविषयाभिलाषम्।अपूर्वेषुप्रियपूर्वंसंभाषणंस्वर्गच्युतानांलिंगम्।नतेम-
नायेषामिहास्तिशाश्वतीकीर्त्तिः।सकेवलंपुरुषोभूभारायजातोनयस्ययशोभि- ५०
र्नधवलितानिभुवनानि।परोपकारोयोगिनांभवति।महान्श्रेयोनुबंधःपरोप